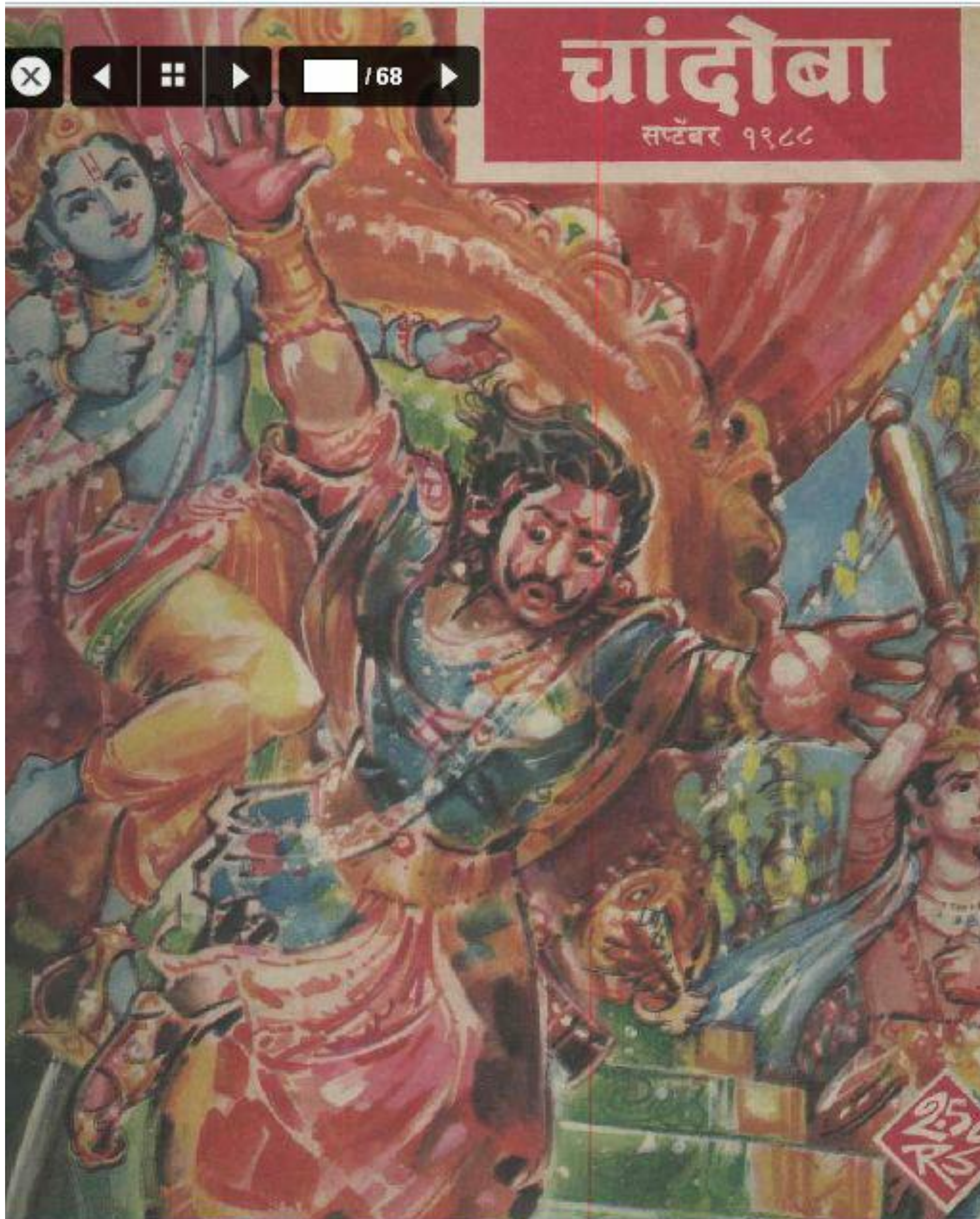

चांदोबा
सप्टेंबर १९८८

चांदोबातील नवलाई

वजनदार समुद्रपक्षी

समुद्र आणि समुद्रतटवर्ती भागात निवास करणारे २५ फुट लांब पंखांचे आणि ९० पौंड इतके वजनदार असे पक्षी जवळजवळ पाच मिलियन वर्षांपूर्वीच नाहीसे झाले. या जातीच्या एका पक्षाचे अवशेष नुकतेच अमरिकेत सापडले आहेत. सध्याच्या काळात असलेले अल्बट्रॉस नावाच्या विशालकाय समुद्रपक्षांचे वजन केवळ २० पौण्डच असते.

ALBATROSS

पतंगाबरोबर उडणारी मुलगी

कॅलिफोर्नियाची रहिवासी डीन ड्रॉ या नावाची एक मुलगी उद्यानात पतंग उडवत असताना पतंगाबरोबर अचानक आकाशात उडाली ! उडाल्यावर ती एकदम खाली पडली, पण तिला कोणत्याही प्रकारची जखम झाली नाही. गोष्ट अशी घडली की डीन ड्रॉच्या पतंगाचा धागा बऱ्याच खालच्या पातळीवरून उडणाऱ्या एका विमानाला अडकला अन् मुलगी वर उडाली ! तिच्या हाताची पकड सैल झाल्यामुळे ती खाली कोसळली !

हिरा पाठवणारा अज्ञात दाता

वॉशिंग्टनच्या संग्रहालयाला दररोज असंख्य पत्रे येतात. असेच एक सामान्य प्रकारचे पार्सल उघडून पाहता त्यांतून एक लाल हिरा निघाला ! असे म्हटले जाते की संपूर्ण जगात अशा प्रकारचे लाल हिरे फक्त चारच आहेत. पण ते कुठे कुणाकडे आहेत याबद्दल कुणाला काहीही माहिती नाही. सर्वांना पहाता येण्यासारखा हा एकाच हिरा आहे. त्याची किंमत कित्येक लाख इतकी आहे !

महिला पोलीस-ठाणे

अलिगडच्या एका पोलीस ठाण्यात चपराश्यापासून इन्स्पेक्टर पर्यंत सर्व स्थानांवर केवळ स्त्रियांचीच नियुक्ति केली गेली आहे !

हित-अहित

एकदा सुधर्म नावाच्या राजाकडे त्याचे शिपाई एका तरुणाला घेऊन आले. तो एक परदेशी युवक होता. वाटसरूंना लुटून एकाची हत्या केल्याचा आरोप त्याच्यावर होता, म्हणूनच शिपाई त्याला कैद करून घेऊन आले होते. राजाने त्याला देहान्ताची शिक्षा सुनावली.

शिपाई त्याला तिथून खेचून घेऊन जाऊ लागले. तेव्हा तो काहीतरी विचित्र बडबडू लागला. त्याची भाषा राजाला कळत नव्हती, म्हणून त्याने मन्त्र्याला कैद्याच्या बोलण्याचा अर्थ विचारला.

मन्त्री म्हणाला–"हा युवक आपल्या न्यायप्रियतेची तारीफ करत आहे."

"ओहो, असं होय? मग त्याची मृत्युची शिक्षा रद्द करून त्याला एक वर्ष करावासाची शिक्षा द्या." राजा हसून म्हणाला.

तेव्हां तावडतोब तिथला एक सभासद उठून म्हणाला–"महाराज, हा आपली प्रशंसा नव्हता करीत, उलट आपली निन्दाच करीत होता. मला त्याची भाषा येते."

सभासदाचे हे बोलणे ऐकून राजा क्षणभर विचारात पडला. नंतर म्हणाला–"मन्त्री खोटे बोलला, पण त्या खोटेपणाने एकाचा जीव वाचवण्याचे काम केले! पण आत्ता तू जे खर बोललास ते सत्य मात्र एकाचा जीव घ्यायला कारण होईल. एकाद्याचे अहित करणाऱ्या सत्यापेक्षा हित करणारे असत्यही श्रेयस्कर नव्हे का?" असे म्हणून शिपायांकडे वळून राजा म्हणाला–"याला तुरुंगात टाका. तेवढीच शिक्षा पुरे त्याला."

राजाचा हा निर्णय ऐकून सभासदांनी हर्षनाद केला.

दूसरे ढोंग

महीधर माणिक्यपुरचा जमीनदार होता. तो मोठा दक्ष तर होताच, दिसायला ही देखणा होता. खूप मोठी जमीनदारी होती त्याची. एकदा महीधरने सामान्य शेतकऱ्याचा वेष धारण केला आणि आपल्या दिवाणाला बरोबर घेऊन जमीनदारीच्या गावांची पाहणी करण्यासाठी निघाला. त्याला आपल्या प्रजेची सुख-दुःखं जाणायची इच्छा होती.

एका गावाच्या जवळ एक माणूस फाशीची दोरी झाडावर बांधत असलेला त्यांनी पाहिला. जमीनदार त्याच्या जवळ गेला नि हसत विचारले–"का बाबा, झाडावर ही फासाची दोरी कशासाठी बांधत आहेस? स्वतःसाठी की दुसऱ्या कोणासाठी?"

फास बांधणाऱ्या माणसाने सांगितले–"या जगांत माझ्याहून अधिक अभागी कोणी असेल तर ना तो फासावर लटकून मरायला तयार होणार! हा फास मी स्वतः साठीच बांधत आहे!"

"बरं, पण हे तरी सांग की तुझ्यावर असं काय मोठं संकट येऊन पडलय?" जमीनदाराने विचारले.

"संकट? काय सांगू मित्रा? माझं नाव सीतापति. माझं लहानपणापासून जलजाक्षी नावाच्या एका मुलीवर प्रेम आहे. तिच्याशी लग्न करण्याची माझी इच्छा आहे. पण ती तर माझा तिरस्कार करते. तिला माणिक्यपुरच्या जमीनदाराशी लग्न करायचंय! म्हणून मी निराश होऊन स्वतःला फासावर चढवण्यास तयार झालो आहे." त्या तरुणाने आपल्यावरील संकटाबाबत सांगितले.

जमीनदाराने यावर थोडा विचार केला, आणि म्हणाला–"मित्रा, जमीनदार माझा मित्र आहे. त्याला समजाऊन सांगून कसे

का होईना जलजाक्षी तुझ्याशी लग्न करील अशी व्यवस्था मी करतो. तू जा, काळजी करू नकोस." असं सांगून सीतापतीला त्याने घरी रवाना केले.

यानंतर दिवाणाकडे पाहून जमीनदार म्हणाला–"चला, आपण जलजाक्षीच्या गांवी जाऊन तिच्या वडिलांशी बोलणे करू या." दोघे ही लगेच जलजाक्षीच्या गावाकडे निघाले.

थोडयाच वेळात दोघे जण त्या गावी पोचले. एका रस्त्याच्या वळणावर एका घरासमोर बरीच गर्दी जमलेली त्यांना दिसली. गर्दीतल्या एका माणसाला बाजूला बोलवून जमीनदाराने विचारले–"इथे कसली बरं एवढी गर्दी जमली आहे?"

जमावांतल्या एका माणसाने सांगितले– "या घराच्या मालकाच्या मुलीची जमीनदाराशी लग्न करण्याची इच्छा आहे. बिचाऱ्या मुलीचा बाप तिला सांगतो आहे– लग्न काय घेऊन बसलीस, नुसतं जमीनदाराचं दर्शन ही मी तुला घडवून देऊं शकणार नाही. यावर त्या मुलीला फार दुःख झाले नि ती विहीरीत उडी टाकायला निघाली. वेळेवरच सर्वांनी मिळून तिला वाचविले!"

हे सर्व समजताच दिवाणाच्या मनात या मुलीबद्दल अधिक सहानुभूति निर्माण झाली. तो जमीनदाराला म्हणाला–"ही बिचारी मुलगी तुमच्यासाठी प्राणार्पण करायला निघाली! आपण तिच्याशी लग्न का करीत नाही?"

जमीनदार घाबरून म्हणाला–"बाबा, मला एक बायको आहे ती पुरेशी आहे. कृपा करून मला असला सल्ला न द्याल तर बरें. काही असा उपाय सांगा ज्यामुळे जलजाक्षी सीतापति बरोबर लग्नाला तयार होईल."

यावर जमीनदार व दिवाण तेथून निघाले. रस्त्यात दोघांनी परस्पर विचार करून एक युक्ति शोधून काढली.

सुमारे एक आठवडयानंतर दोन दूत जलजाक्षीच्या घरी पोचले आणि म्हणाले– "शिकार करायला गेले असता जमीनदारांच्या पायाला जबर जखम झाली आहे. वैद्यांनी चांगली परीक्षा करून सांगितलं की जरा ही हालचाल न करता पूर्ण विश्रांति घेतली तरच जमीनदारांच्या पायाची जखम भरून येईल. अन्यथा कठीण आहे. म्हणून आम्ही त्यांना एकाद्या अत्यन्त विशाल व अनुकूल अशा घरात ठेवू इच्छितो. आम्हाला वाटलं त्यांना हे घर सर्वस्वी सोयीस्कर होईल. आपल्याला यात फार त्रास होण्याची शक्यता आहे का?"

हे ऐकून जलाजाक्षीचा आनंद गगनात मावेना. ती म्हणाली–"लवकर घेऊन या जमीनदारांना! जखमेमुळे किती त्रस्त असतील बिचारे!"

थोडयाच वेळात चार सेवकांसह जमीनदार घोडयावर स्वार होऊन तेथे येऊन पोंचला. डोळयांत अश्रु आणून जलजाक्षी म्हणाली–"आपली ही स्थिति पाहून मला

अत्यन्त वेदना होत आहेत. बरीच मोठी जखम झालेली दिसतीय!"

त्या दिवशी रात्रभर जलजाक्षीने जमीनदाराची सेवा केली. दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी जमीनदाराच्या नोकरांनी दिवाणाकडून मोठ-मोठ्या पात्रात उंची दारू आणली. जलजाक्षीने त्याला विचारले–"या भांड्यातून काय आले आहे?"

जमीनदाराने सांगितलं – "मनाला आल्हाद देणारं मद्य यांत आहे. मी जर मद्य-सेवन न केलं तर मला रात्रभर जागरण करावे लागेल. झोपच येणार नाही मला! समजले?"

जलजाक्षीने असं काही तोंड फिरविलं की तिच्या मनात घृणा उत्पन्न झाली, लगबगीने ती घराच्या परसाकडे निघून गेली.

संध्याकाळी उंची वस्त्रे धारण केलेली तीन माणसे आली. जमीनदारासह फासे खेळत खेळत त्यांनी सर्व रात्र घालविली. या खेळात जमीनदाराने आपल्या जवळचे सर्व पैसे तर गमवलेच, वर कर्जबाजारी होऊन बसला!

जमीनदाराकडून जिंकलेले पैसे घेऊन ते तिथे घराबाहेर पडले. तेव्हा दिवाण व्यथित अंतःकरणाने म्हणाला–"हुजूर, आपण अशीच बेहद्द दारू पीत राहिलात तर आपली तब्येत आणखी ढासळणार, आणि फांसे खेळून सर्व धन गमावणार! मला हे मुळिच पसंत नाही. असंच चालू राहिलं तर आपली तब्येत नि जमीनदारी किती दिवस टिकून राहील?"

"मला त्याची चिंता नाही. टिकेल तेवढी टिकेल! माझ्यासारख्या जमीनदाराला सर्वात महत्त्वाची गोष्ट कोणती असेल तर मनोरंजन! हे बघ, तुला सांगायला विसरलो, फांसे खेळता खेळता माझ्या जवळची सर्व रक्कम संपली नि मी कर्ज-बाजारी बनलो आहे. मला आता पैसे पाहिजेत. भैरव डोंगराच्या पलीकडील चार गावे पूर्वीच आपण विकलेली आहेत. आता आणखी दहा गावं विकून पैसे आण गड्या!" जमीनदाराने फर्मावले.

यानंतर छातीवर हाथ ठेऊन जोरजोराने कण्हत जमीनदार एकदम आडवा पडला. धावत जाऊन नोकर वैद्याला घेऊन आले.

वैद्याने जमीनदाराला एक काढा पाजला आणि समजाऊन सांगितलं–"हुजूर, आपली प्रकृति साफ बिघडली आहे. एक महिना भर औषधोपचार केला पाहिजे. तोपर्यंत आपण आपला महाल सोडून बाहेर जाऊ शकणार नाही. चांगलीच काळजी घेणे आवश्यक आहे."

जमीनदाराला त्याच्या वाड्याकडे घेऊन जाण्याची व्यवस्था झाली. परसातील विहिरीजवळ जलजाक्षी उभी होती. तिच्याजवळ जाऊन जमीनदार म्हणाला– "जलजाक्षी, तुझें सौंदर्य नि तू केलेली सेवा पाहून मी प्रभावित झालो आहे. आपल्या महालात गेल्यावर पुढील सर्व व्यवस्था करून मी तुला निरोप पाठवीन. माझ्याशी लग्न करायला तुझी बहुतेक काही हरकत नसावी."

जलजाक्षीने विनयपूर्वक निवेदन केले– "महाराज, आपण मला क्षमा करावी. एक वेळ आपणाशी लग्न करायची माझी इच्छा होती हे खरं आहे. पण आता आपणाविषयी माझ्या मनात केवळ घृणा भरलेली आहे. स्त्रीला एकाद्या आदर्श पतीची इच्छा असते, अनेक प्रकारच्या दुर्व्यसनात कडबडलेला नवरा काय कामाचा? आपण एक मोठे जमीनदार आहात अवश्य, पण आता मला असं वाटतय सीतापतीच मळा अधिक योग्य पति होईल. जो अनुभव आला त्यावरून मला समजून चुकलं–दुरून डोंगर साजरे!"

आपली युक्ति यशस्वी झाल्याचे पाहून जमीनदार मनांतल्या मनात अत्यन्त प्रसन्न झाला, आणि आपल्या वाड्याकडे निघाला. या घटनेनंतर थोड्याच दिवसात सीतापतीचे जलजाक्षीशी लग्न झाले. ते दोघे सुखाने राहू लागले.

ओझे वहाण्याचे बक्षिस

वेदवतीचे विख्यात रहिवासी श्यामशास्त्री एक विख्यात वेदपंडित होते. धर्म, जात, वर्ण इत्यादि भेदभावांमुळे जगात सर्वत्र नेहमी खून, मारामाऱ्या व हत्या होत असतात, ते पाहून श्यामशास्त्रींना फार दुःख होई. यावर काही उपाय करता आला तर पहावा म्हणून शास्त्रीबुवांनी इतर धर्म संबंधी अनेक प्रमुख ग्रंथ मिळवून त्यांचा सखोल अभ्यास केला, आणि त्यांना एका अद्‌भुत गोष्टीचे ज्ञान झाले!

ते असे की–जगातील कुठलाही धर्म हिंसेचा उपदेश देत नाही. सर्वच धर्म संपूर्ण मानव जातीत समानता मानून जगाच्या कल्याणाचीच अपेक्षा करतात!

या आधारे श्यामशास्त्रींनी ठरवले कि हे सत्य व्याख्यानांद्वारे जनते समोर मांडायचे! श्रोत्यांच्या शंकांचे निरसन त्यांच्या त्यांच्या धार्मिक ग्रंथातील उदाहरणांद्वारे करता आले पाहिजे-असे ठरवून त्याने आपला कार्यक्रम सुरू केला. हा कार्यक्रम पद्धतशीर अमलात आणता यावा म्हणून श्यामशात्रीनी विभिन्न धर्मासंबंधींचे ग्रंथ एका लाकडी पेटीत नीट रचले आणि ती पेटी ठिकठिकाणी वाहून नेण्यासाठी वीरदास नावाच्या एका मजूराची नेमणूक करून तो देशाटन करायला निघाला.

सुरुवातीला शास्त्रीबुवांच्या व्याख्यानांकडे कोणी फारसे लक्ष दिले नाही. परंतु कोणीही धर्मासंबंधी वा इतर कोणती शंका विचारली की ते लगेच तो तो धर्मग्रंथ काढून आपल्या व्याख्यानातील त्या भागासंबंधीचे उदाहरण दाखवून देऊन त्या शंकेचे निरसन करीत. श्यामशास्त्रीच्या या नव्या पद्धतीचा हळूहळू जनतेवर प्रभाव पडू लागला. अनेक सभांतून शास्त्रीबुवांनी सुरू केलेल्या या कार्याचे गौरव करून लोक त्यांना धन किंवा अन्य वस्तूंच्या रूपाने इनाम देऊ लागले.

अशा प्रकारे एक वर्ष निघून गेले. एकदा एका जमीनदाराने श्यामशास्त्रींना एक लाख रुपयांचे इनाम दिले, आणि या घटनेनंतर एकाच महिन्याने त्या राज्याच्या राजाने दोन लाख रुपये देऊन त्यांचा भव्य सत्कार केला!

अशा प्रकारे श्यामाशास्त्रींना केवळ आर्थिक लाभच झाला असे नव्हे तर त्यांचे नावही सर्वतोमुखी झाले. परंतु श्यामाशास्त्रींच्या पुस्तकांची पेटी वहाणारा वीरदास मात्र दिवसेंदिवस दुर्बळ होत चालला होता! त्याच्या आजाराबद्दल श्यामशास्त्रींना काहीच माहिती नव्हती, म्हणून त्यांनी त्याला एका मोफत वैद्यशाळेत दाखल केले. तेथे वैद्यांनी परीक्षा करून सांगितले की वीरदासच्या तब्येतीत शारीरिक दृष्टीने काहीच दोष नाही!

शास्त्रीबुवांना या गोष्टीचे फारच आश्चर्य वाटले, व त्यांनी वीरदासला विचारले–"वीरदास, अरे खरं खरं सांग, काय बिघडलं तुझं?"

वीरदास मनातलं सांगायला बराच वेळ टाळाटाळ करत राहिला, पण पुन्हा पुन्हा आग्रह केल्यावर तो म्हणाला–"महाराज, मी आपल्या साऱ्या धार्मिक ग्रन्थांचा भार वहातो, परंतु यश आणि संपत्ति फक्त आपल्याच वाट्याला येते. आपल्या प्राप्तीशी तुलना करता मला काय मिळतं?"

श्यामशास्त्री म्हणाले–"वीरदास तू ग्रंथ भरलेली पेटी गाडीत ठेवतोस आणि गाडीतून व्यासपीठावर नेऊन ठेवतोस. या हिशोबाने पाहिले तर हा भार वाहण्याचे काम तू दिवसाकाठी दोन तासापेक्षा जास्त वेळ करीत नाहीस. बरोबर आहे?"

"ते बरोबर आहे, पण आपण ज्या पद्धतीने प्रचार करीत आहात त्याकरता ओझं वहाण्याचं काम मी करतो त्यामुळेच आपणाला कीर्ति अन् धन मिळते की नाही?" वीरदासने विचारले.

"होय, होय! तूच रोज दोन तास ओझं वहातोस, आणि ओझं अधिक वाटेल तेव्हां तू डोक्यावरून ते ओझं खाली उतरवून ठेऊ शकतोस. परंतु मी मात्र ते ओझं माझ्या डोक्याच्या आतील मेन्दूत सतत दिवसभर वागवतो. आता तूच न्याय कर." श्यामशास्त्रींनी विचारले.

श्यामशास्त्रींना जेव्हा कोणी काही प्रश्न विचारतात तेव्हा ते कसे ताबडतोब एकादा ग्रंथ उघडून, त्यात कोणत्या पानावर कोणता मजकूर आहे हे कसे बरोबर सांगू शकतात, हे वीरदासला चांगलेच माहीत होते. त्याची आठवण होऊन तो म्हणाला– "महाराज, मला माझी चूक कळून आली आहे. ओझे वहाण्याच्या कामात मी एका मजुराची एका मेधावी व्यक्तीशी तुलना केली आहे. मला क्षमा करा."

परंतु श्यामशास्त्री एवढ्यावर गप्प बसले नाहीत. आपल्या मिळकतीतला काही अधिक भाग त्यांनी वीरदासला दिलाच, आणि शिवाय सर्व धर्मांच्या समन्वयाचा उपदेश करण्याच्या आपल्या कामाबरोबरच वीरदासच्या मदतीचाही आवर्जून उल्लेख करू लागले.

आणखी काय हवे? वीरदासचे मानसिक दु:ख अदृश्य झाले! यानंतर जेव्हा जेव्हा तो आपल्या डोक्यावरचे ओझे खाली उतरवी, तेव्हा तेव्हा मोठ्या सहानुभूतीने म्हणे–"माझ्या बिचाऱ्या मालकांना मात्र अशी संधि कधीच मिळत नाही!"

[१]

[विनोद धबधबा पार करून गेला. 'सोन्याची दरी' राज्यात एक मांत्रिक आला आणि त्याने एका अस्वलाचे मनुष्यात रूपांतर करून दाखवले. त्याने राजाला दाखवून दिले कि–आपण त्या सोन्याच्या मूर्तीचे खऱ्या स्त्रीत रूपांतर करू शकू. यासाठी त्याने एक अट घातली की राजा, मंत्री आणि महाज्ञानी या सर्वांनी एक आठवडा उपास करावा! पुढे वाचा...]

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच राजाने आपले मन्त्री व महाज्ञानी यांना बोलवून घेऊन म्हटले–"तुम्ही सर्वांनी ही माझ्याबरोबरच एक आठवडा उपास करावा–या गोष्टीला मी परवानगी देत आहे." याबरोबरच 'इथून पुढे एक आठवडाभर यापैकी कोणीही राजवाडा सोडून बाहेर जाऊ नये' अशी आज्ञाही दिली!

उपासाचा एक दिवस संपता संपताच सर्वजण भुकेने हैराण झाले. तरीही सर्वांनी आपल्या चेहऱ्यावर गांभीर्य कायम ठेवले.

मान्त्रिक मात्र राजवाड्याच्या भटारखान्यात राजासाठी रोज बनवल्या जाणाऱ्या पदार्थांवर ताव मारू लागला. त्याने खाऊन उरलेले पदार्थ त्याचा शिष्य सफाचट करून टाकी! तिसऱ्या दिवसापर्यंत राजा अशक्तपणामुळे ढिला पडला, चौथ्या

दिवशी तर तो चक्क कण्हू लागला! त्यामुळे एक घोटभर इतकाच फळांचा रस सेवन करायची परवानगी मान्त्रिकाने मोठ्या उदारपणे त्याला दिली!

अप्सरेशी लग्न झाल्यानंतर कसे सुखोपभोग अन् भाग्य प्राप्त होईल याची रसभरित वर्णने मान्त्रिक अभूत मधून राजासमोर करी आणि बिचारा राजा ते ऐकून खुषीने हळूहळू हसे! त्याच्या डोळयातून आनंदाश्रु झरत! आपल्या या 'सोन्याची दरी' राज्यात कुठेतरी सोन्याचा गुप्त खजिना आहे ही गोष्ट राजाला चांगलीच ठाऊक होती. त्यामुळे सुवर्णप्रतिमेत प्राणप्रतिष्ठा झाल्यावर तिच्याशी आपले लग्न होईल व ती आपल्याला त्या खजिन्याचे रहस्य सांगेल या आशेने मोठ्या उत्साहाने तो आपले हे उपासाचे दिवस व्यतीत करत राहिला.

शेवटी कसाबसा उपासाचा तो आठवडा संपला. आठव्या दिवशी भल्या पहाटेच राजाच्या अंगाला लोणी वगैरे मर्दन करून, स्नान घालून त्याच्या अंगावर मूल्यवान वस्त्रे चढवली गेली. नंतर निरनिराळे अलंकार घालून त्याला छान सजवले गेले.

मान्त्रिकाने मंत्री आणि सर्व महाज्ञानी यांना बोलावून म्हटले-"आता मला महाराजांना प्रतिमेपलिकडील गुहेत घेऊन जायचे आहे. ते आपल्या उपासाची समाप्ति तेथेच करतील. एक खास गोष्ट तुम्हाला सांगतो, नीट ऐकून ठेवा: मी आता महाराजांवर मायाशक्तीचा प्रयोग करणार आहे. या काळात कोणीही त्यांच्याजवळ जाण्याचा प्रयत्न केल्यास त्या व्यक्तीचे आयुष्य कमी होईल.

थोडयाच वेळात महामंत्री आणि महाज्ञानी आप-आपल्या घराकडे धावले. इकडे राजाच्या अंगात उठून उभे रहाण्याचीही ताकत नव्हती. त्याला खाटेवर निजवून सेवकांनी उचलून त्या मूर्तीजवळ नेले.

तेथे पोचल्यावर हसत हसत मान्त्रिक म्हणाला-"या अप्सरेला सोन्याच्या खजिन्याबद्दल माहिती आहे. महाराजांशी हिचा विवाह करायला आता एकच दिवस बाकी उरला आहे."

मान्त्रिकाच्या तोंडचे हे शब्द ऐकून राजा आपली सर्व शक्ति एकवटून उठून बसला आणि मान्त्रिकाचा हात धरून उभा राहिला. नंतर तो मूर्तीच्या मागे असलेल्या गुहेकडे हळूहळू चालू लागला.

राजाच्या अंगरक्षकांनाही मान्त्रिकाने त्या डोंगराच्या पायथ्याशीच वाट पहात थांबण्याची आज्ञा दिली होती.

"मला इतकी भूक लागली आहे की असं वाटतं ही सुवर्णमूर्ती मी गिळून टाकावी. पण मला हिच्याशी लग्न करायचं आहे न!" राजा मान्त्रिकाला म्हणाला.

राजा व मान्त्रिक गुहेत प्रवेश करायच्या वेळीच राजाला जेवणात रोज लागणारे निरनिराळ्या प्रकारचे पदार्थ घेऊन राजसेवक तेथे येऊन पोहोचले. मान्त्रिकाच्या शिष्याच्या आज्ञेवरून ते सेवक ते पदार्थ निरनिराळ्या थाळ्यांतून व्यवस्थित ठेऊन तेथून निघून गेले. थाळ्यांत वाढून ठेवलेले ते पदार्थ पाहून राजाला फारच आनन्द झाला! त्याच्या चेहऱ्यावर तेज दिसू लागले-"वा, वा! आता मी हे सर्व खाऊ शकतो ना?" राजाने आनन्दाने ओरडून विचारले.

"महाराज, थोडक्यासाठी गडबड करू नका. आता पूजेचा एक खास कार्यक्रम व्हायचा आहे. इकडे पहा प्रभु, समोरच्या

भिंतीत जे भुयार आहे ते दिसतंय आपल्याला? आपण आता गुडघ्यावर रांगत त्यातून पलिकडे जा आणि नंतर मी सांगेन तसतसे करा. काम फारच सोपे आहे! त्यानंतर आपण आपल्याला वाटले ते पदार्थ खाऊ शकता. त्यानंतर...." मान्त्रिक पुढे काही बोलणार इतक्यात राजा म्हणाला—"अप्सरेशी माझा विवाह होईल! असेच ना?"

"हां, हां प्रभु, असंच! आता आपण आपली वस्त्रे उतरवून त्या भोकात प्रवेश करा." मान्त्रिक म्हणाला.

"मला वस्त्रे का उतरवावी लागतील?" राजाने आश्चर्याने विचारले.

"महाप्रभु, हा ही पूजेचाच एक भाग आहे. आता लवकरच आपलं नशीब उजळणार आहे ही गोष्ट विसरू नका. असं भाग्य मिळण्यासाठी मी वस्त्रंच काय पण आपलं कातडंही उतरून द्यायला तयार होईन." मान्त्रिक म्हणाला.

नाइलाजाने राजाने मान्त्रिकाचे हे ही म्हणणे मानले. मान्त्रिक अन् त्याच्या शिष्याने राजाचा रत्नजडित कुडता, जवाहिरे जडवलेला साफा, जरीच्या किनारीचे धोतर वगैरे कपडे एकएक करून काढून घेतले. नंतर कंठहार, अंगठ्या वगैरे आभूषणे ही उतरवली.

यानंतर दोघांनी मिळून राजाला त्या भोकात ढकलले. राजा आपल्याशीच पुटपुटला—"अरे, डोळे फाडफाडून पाहूनही इथे काहीच दिसत नाही! काय गडद अंधार आहे इथे!"

"थोड्याच वेळात आपणाला त्याची सवय होईल." राजाला आणखी पुढे ढकलत मान्त्रिक म्हणाला.

मान्त्रिकाने तेवढ्यात आपली नकली दाढी काढून फेकून दिली, राजाची वस्त्रे आणि आभूषणे चढवली आणि त्याने विकट हास्य केले. आणि म्हणाला—"आता पूजेचा कार्यक्रम समाप्त झाला, समजलं?"

"मला भूक लागलीय. जेवणाच्या थाळ्या इकडे सरकवून दे." राजा ओरडून म्हणाला.

मान्त्रिकाने भोकात आत डोकवून पाहिले. त्याला पाहून राजाने आश्चर्याने विचारले—"तू कोण आहेस?"

"मी चण्डमार्तण्ड महाप्रभु आहे." मान्त्रिक उत्तरला.

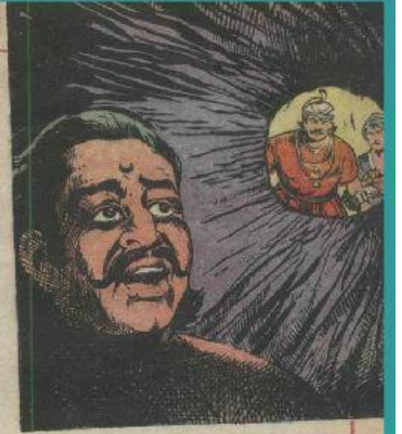
"काहीतरी बोलू नकोस. तू राजा असशील तर मग मी कोण आहे?" राजाने विचारले.

"कदाचित मान्त्रिक असशील!" वेषातला मान्त्रिक म्हणाला.

मला तर मंत्र तंत्र काहीच येत नाही. येत असते तर या गोल दगडांचे लाडू बनवून टाकले असते मी!" राजा म्हणाला.

"कदाचित विसरला असशील. राजवाड्यातल्या खजिन्याची किल्ली कुठे ठेवली आहे हे मी अजिबात विसरून गेलोय, तसंच तूही मंत्र तंत्र विसरला असशील. सांग, ती किल्ली कुठे आहे? ती जागा सांगितलीस तर बक्षिस म्हणून मी तुझं भोजन आणि प्रकाश यांची व्यवस्था करीन." मान्त्रिकाने राजाला आमिष दाखवले.

"मी मुळीच सांगणार नाही. मला तुझी फसवाफसवी कळून चुकली आहे. नीच माणसा, मला अशा तऱ्हेने दुबंल बनवून तू फसवत आहेस!" राजा चिडून ओरडला.

आता मान्त्रिकाच्या शिष्याने जेवणाची एक एक थाळी मान्त्रिकापुढे धरली आणि मान्त्रिक ते भराभर खाऊ लागला.

"माझं जेवण मला देणार नाहींस?" राजाने ओरडून विचारले.

मान्त्रिकाने एक लाडू राजाच्या हातावर ठेवत म्हटले—"जोपर्यंत तू खजिन्याच्या किल्लीची जागा सांगणार नाहीस, तोपर्यंत तुला रोज फक्त एक लाडूच मिळेल खायला."

आणि मी ते सांगितल्यावर तो ही न देता तू मला उपाशी मारून टाकशील असंच ना? काय मूर्ख मी! तुझ्यावर विश्वासलो!" असे पुटपुटत राजा लाडू खाऊ लागला.

• • •

विचित्र कलिंगड फुटून गेले अन् त्या नगरातली जनता चिन्तेत बुडाली. ते नगर सोडून मुनि व विनोद एका अरण्यप्रदेशात पोचले.

"पहा समोर, ते क्षितिजावर निळे पहाड दिसत आहेत ना, ते ओलांडून पलीकडे जाणं दुष्कर आहे. परंतु तुझ्या राज्यातल्या सुवर्णप्रतिमेचं रहस्य जाणण्यासाठी आत्तापर्यंत तू इतका दूरचा जो प्रवास केलास तो सफल करण्यासाठी तुला ते पहाड ओलांडणं तर भाग आहे." मुनि विनोदला म्हणाला.

"अदृश्य होण्याचा मन्त्र मला ठाऊक आहे, मुनिवर! ज्ञानभूमीच्या राजाने मला त्या मन्त्राचा उपदेश दिलेला आहे." विनोद म्हणाला.

"पण ती विद्या केवळ मानवी विश्वापर्यंतच मर्यादित आहे. तुला आत ज्या प्रदेशात पोचायचे आहे ते मानवी-विश्व नव्हे! तिथले लोक तसे मानवांसारखेच दिसतात, पण वास्तवतः ती सामान्य माणसे नव्हेत." मुनिने सांगितले.

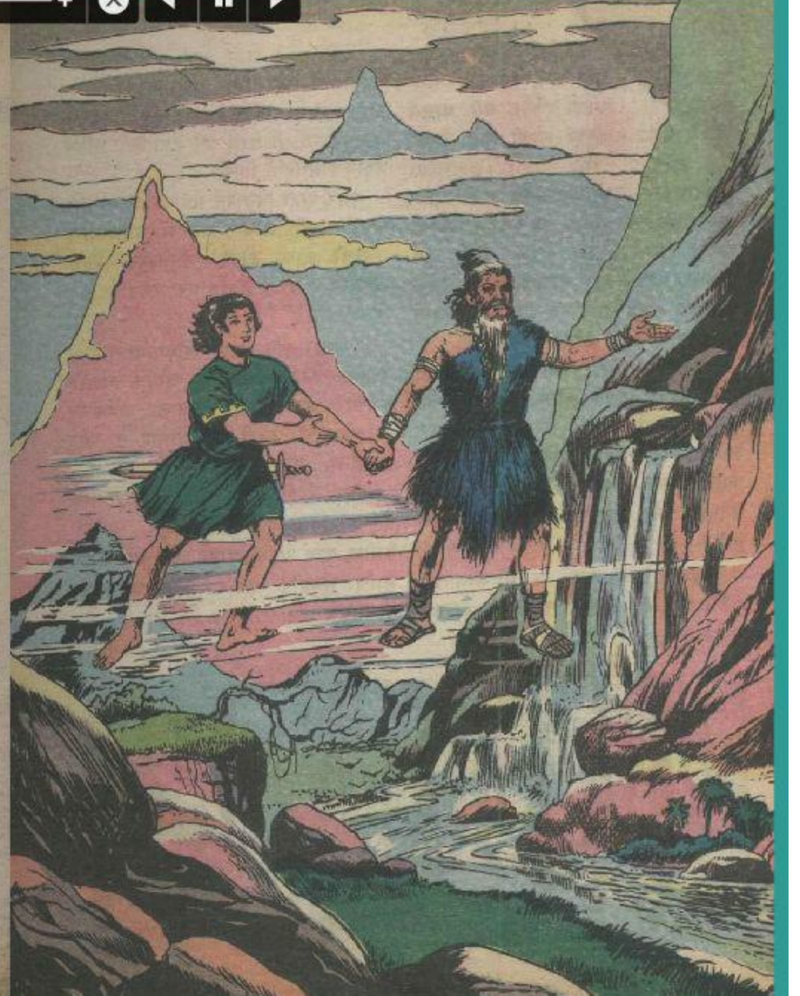
"मग मी चालत तिथवर जाईन." विनोद दृढनिश्चयाने म्हणाला.

"तेही शक्य नाही. कारण तू कितीही दिवस चालत राहिलास तरी हे जंगल सुद्धा चालून संपणार नाही. त्या लोकांना भेटायचं असेल तर तुला गुप्त-मार्गानेच जावे लागेल." मुनिने समजावले.

"हे महात्मा, अशा स्थितीत मला मदत करणारे आपल्यावाचून दुसरे कोणीच नाही. माझ्यावर कृपा करून आपणच मला तिथे पोचवा ना!" मुनिला प्रणाम करत विनोदने विनवले.

"ठीक आहे." असे म्हणून हसत हसत मुनि उठले आणि विनोदचा हात धरून त्या पहाडाकडे निघाले.

आपली शुद्ध जाते आहे असे विनोदला क्षणभर वाटले. दुसऱ्याच क्षणी त्याला असे भासले की आपण पक्ष्याच्या पिसासारखे हलके होऊन हवेत तरंगत जात आहोत.

या स्थितीत किती वेळ तो मुनिबरोबर जात राहिला हे विनोदला स्वतःला काहीच कळले नाही! त्याला एकदम असे भासले की आपल्या पाठीवर कोणी हात ठेवला आहे. आणि त्याने डोळे उघडले! छोटयाशा डोंगरावरच्या एका खडकावर आपण मुनि-समवेत बसलेलो आहोत असे एकदम त्याच्या लक्षात आले! पहाट होत होती, पूर्व दिशेला असलेल्या आकाशात पसरलेले मेघखण्ड समुद्रफेसासारखे दिसत असल्याने आकाशाला अपूर्व शोभा आली होती.

डोंगरपायथ्याशी असलेल्या मैदानात काही झाडे दिसत होती. त्यांची खोडे ताडांच्या खोडांसारखी दिसत होती, पण त्यांच्या फांद्या किंवा पाने वगैरे अजिबात काही दिसत नव्हते! कारण त्यांचे शेंडे ढगातून आत घुसून आकाशात पोचले होते!

"इतकी उंच झाडे तर मी आजपर्यंत कुठेच पाहिली नाहींत." विनोदने आश्चर्य व्यक्त केले.

"ही झाडे कायम अशी उंच नसतात. आकाशात रहाणाऱ्या देवकुमारांना मधुर फळे तोडता यावीत म्हणून केवळ थोड्या वेळापुरतीच ती अशी उंच होतात." मुनिने नवीनच माहिती दिली.

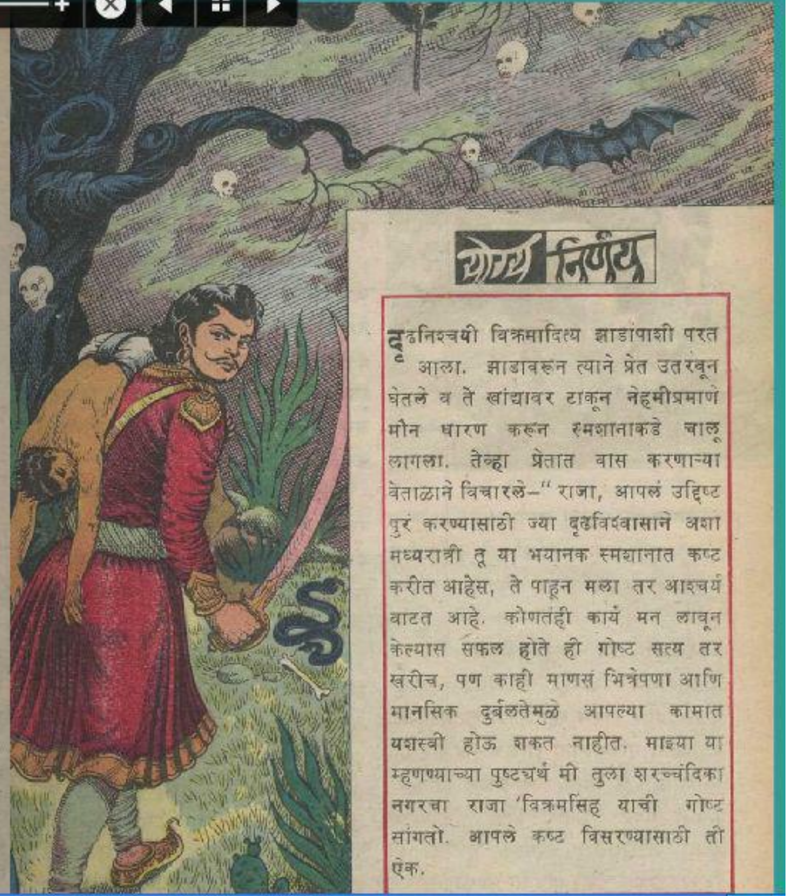
नंतर पुन्हां विनोदने मैदानाकडे पाहिले, तोपर्यंत ती झाडे आपल्या सर्वसामान्य उंचीची झाली होती! ते पाहून विनोद म्हणाला–"वा:! हे तर एक अजब विश्वच दिसते आहे!"

"आत्ता आपण मानवलोकाच्या सीमेवर आहोत. उत्तम प्रकारचे जीवन व्यतीत करणारे जीवच इथे रहातात. लवकरच त्यांच्यातल्या काही माणसांना तू भेटू शकशील." मुनि म्हणाला.

याच वेळी एक बारीकसा आवाज ऐकून विनोदने मागे वळून पाहिले. तेथील दृश्य पाहून त्याला आश्चर्य वाटले आणि भयही! एकाद्या पुतळ्यासारखा तो तिथेच उभा राहिला.

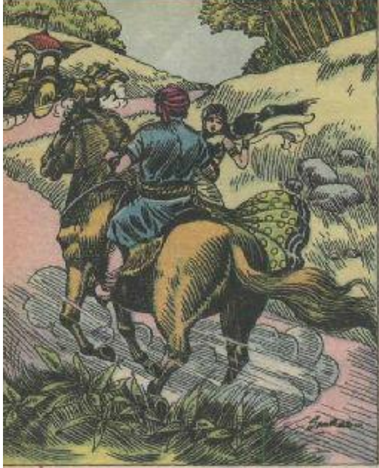
(क्रमशः)

योग्य निर्णय

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य झाडापाशी परत आला. झाडावरून त्याने प्रेत उतरवून घेतले व ते खांद्यावर टाकून नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वास करणाऱ्या वेताळाने विचारले–"राजा, आपलं उद्दिष्ट पुरं करण्यासाठी ज्या दृढविश्वासाने अशा मध्यरात्री तू या भयानक स्मशानात कष्ट करीत आहेस, ते पाहून मला तर आश्चर्य वाटत आहे. कोणतंही कार्य मन लावून केल्यास सफल होते ही गोष्ट सत्य तर खरीच, पण काही माणसं भित्रेपणा आणि मानसिक दुर्बलतेमुळे आपल्या कामात यशस्वी होऊ शकत नाहीत. माझ्या या म्हणण्याच्या पुष्टयर्थ मी तुला शरच्चंदिका नगरचा राजा 'विक्रमसिंह याची गोष्ट सांगतो. आपले कष्ट विसरण्यासाठी ती ऐक.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–

अश्वपुरीची युवराज्ञी नन्दिनी वर्णनातीत सुन्दर होती. तिच्याशी विवाह करायला अनेक राजकुमार लालचावले होते. परंतु नन्दिनीची तर विजयपुरीच्या युवराज वसन्तसेनशी विवाह करण्याची इच्छा होती. याचे कारण म्हणजे वसन्तसेन केवळ दिसायला सुन्दर होता इतकेच नव्हे तर एक महान वीरही होता. नन्दिनीने आपल्या मनची गोष्ट आपला पिता कीर्तीकान्त याला सांगितली. आपल्या मुलीचा हा विचार ऐकून राजा दुविधेत पडला, कारण अनेक राजकुमार नन्दिनीशी विवाहाची इच्छा बाळगून होते! अशा स्थितीत सर्वांची उपेक्षा करून विजयपुरीसारख्या छोटयाशा राज्याशी संबन्ध जोडणें म्हणजे इतर राजांशी शत्रुत्व पत्करण्यासारखे होते. त्यामुळे नन्दिनीचे स्वयंवर करणेंच योग्य होईल असा निर्णय त्याने घेतला.

त्याच काळात एक दिवस वन-विहाराला जाण्यासाठी नन्दिनी रथात चढली. तिच्या सख्या मात्र अजून चढायच्या होत्या, इतक्यात जवळच्या गजशाळेतून हत्तींचा चित्कार ऐकू येऊन रथाचे घोडे बिचकले अन् नन्दिनीला घेऊन एका दाट जंगलाकडे उधळले!

त्या जंगलात प्रताप नावाचा एक डाकू रहात असे. त्याने हे दृश्य पाहून आपला घोडा वळवून रथाजवळ नेला आणि मोठ्या चपळाईने त्याने नन्दिनीला रथातून खाली घेतले!

आपले रक्षण करणाऱ्या त्या डाकूजवळ नन्दिनीने कृतज्ञता व्यक्त केली. आणि त्याला विचारले–"तू कोण आहेस? या दाट अरण्यात तू का रहातोस?"

डाकू उत्तरला–"हे सुन्दरी, मी एक डाकू आहे. माझं नाव प्रताप. तुझे सौन्दर्य पाहून माझे डोळे दिपून गेले आहेत. तुझी हरकत नसेल तर मी तुझ्याशी विवाह करू इच्छितो. विवाहानंतर मी हा लूटमारीचा धन्दा सोडून चांगला मार्ग आक्रमीन.

डाकूची इच्छा जाणून नन्दिनीला आश्चर्य वाटले. ती म्हणाली–"मी अश्वपुरीची युवराज्ञी नन्दिनी. माझी तुझ्याशी विवाह करायची इच्छा नाही. पाहिजे तर तू माझ्या अंगावरचे हे सर्व दागिने घे, मी मोठ्या आनन्दाने ते तुला देईन. ते घेऊन तू आपल्या वाटेने निघून जावेस हे बरे."

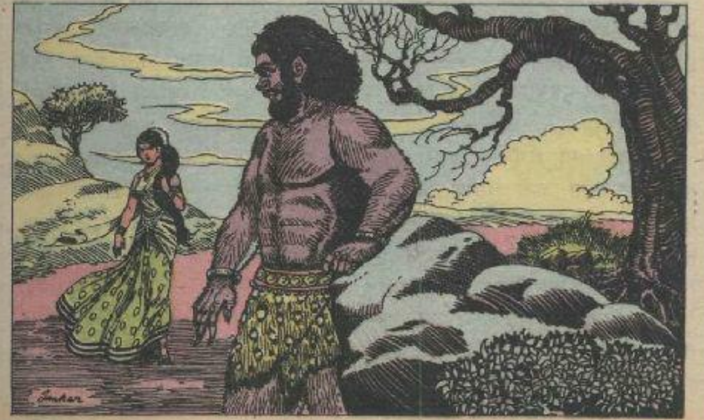
तिचे उत्तर ऐकून डाकू प्रताप मोठ्या विनयाने म्हणाला–"युवराज्ञी, मी आपल्याला सुरक्षिततेने राजधानीत पोचवतो. चला."

प्रतापचे उत्तर ऐकून नन्दिनी अत्यंत प्रसन्न झाली. अन् त्याच्याबरोबर निघाली. ते थोडे पुढे गेले असतील इतक्यात धरणी कंपित होईल अशी कुणाच्याशा पावलांची चाहूल लागली. डाकू घाबरून पळून गेला.

थोडयाच वेळात लंबकर्ण नावाचा राक्षस नन्दिनीजवळ येऊन पोचला आणि म्हणाला–"वा, वा! काय अद्‌भुत सौंदर्य तुझं! माझ्यासारख्या राक्षसाला सुद्धा वेडं केलं या सौन्दर्याने."

राक्षसाचे हे बोलणे ऐकून जराही विचलित न होता नन्दिनी म्हणाली–"मी अश्वपुरीची राजकन्या आहे. दुर्भाग्याने मी या दाट जंगलात अडकले आहे."

"युवराज्ञी, तुझं दुर्भाग्य हेच माझं भाग्य! मला तुझ्याशी लग्न करायचंय. तू माझं हे विक्राळ रूप पाहून घाबरू नकोस.

माझ्या कामरूपी शक्तीने हवे ते रूप मी धारण करू शकतो. माझ्याशी लग्न केलंस तर ही आसपासची सर्व राज्यं जिंकून मी तुला महाराणी बनवीन!" असे बोलतच तो एका सुन्दर युवकाच्या रूपात तिच्यापुढे उभा राहिला.

"राक्षसा, या क्षणी तू मला मारून खाऊन टाकलंस तरी चालेल, पण मी तुझ्याशी लग्न नाही करू शकणार." नन्दिनी म्हणाली.

यावर मोठा दीन चेहरा करून राक्षस म्हणाला–"तू माझ्याशी लग्न नाही केलंस तरी चालेल, पण तुझ्यासारख्या सुन्दर स्त्रीचा मी वध नाही करणार."

नन्दिनी तिथून थोडी पुढे गेली तोच गोवर्धन नावाचा एक माणूस एका लहानश्या झोपडीसमोर ध्यानमग्न बसलेला तिला दिसला. नन्दिनीने विचार केला की त्याच्याच आश्रयाला जावे म्हणजे तो आपल्याला राजधानीत पोचवेल.

थोड्या वेळाने गोवर्धनने डोळे उघडून नन्दिनीकडे पाहिले. तिचे अलौकिक सौंदर्य पाहून तो आश्चर्यचकित झाला! त्याने नन्दिनीला विचारले–"हे सुन्दरी, कोण आहेस तू?"

नन्दिनीने त्याला आपली सर्व रामकहाणी ऐकवली आणि आपणाला राजधानीत पोचवून देण्याची विनन्ति केली.

"युवराज्ञी, मी अवनिक राज्याचा राजा गोवर्धन आहे. जीवनाबाबत विरक्ति आल्यामुळे मी संन्यास ग्रहण केला. परंतु, तुला पाहून मात्र माझ्या मनात पुन्हा जीवनाबद्दल आसक्ति उत्पन्न झाली आहे. तू मान्यता दिलीस तर तुझ्याशी विवाह करून पुन्हा राज्य-भार सभाळायची माझी इच्छा आहे."

"स्वामीजी, मला क्षमा करावी! मी आपली इच्छा पूर्ण करू शकणार नाही. नाइलाजच झाला तर मी संन्यासिनी बनेन, पण आपणाशी विवाह कदापि नाही करू शकणार!" नन्दिनी उत्तरली.

"क्षमा कर युवराज्ञी, तू आज इथेच विश्राम कर. उद्या सकाळीच आपण तुझ्या नगराकडे जायला निघू." गोवर्धन म्हणाला.

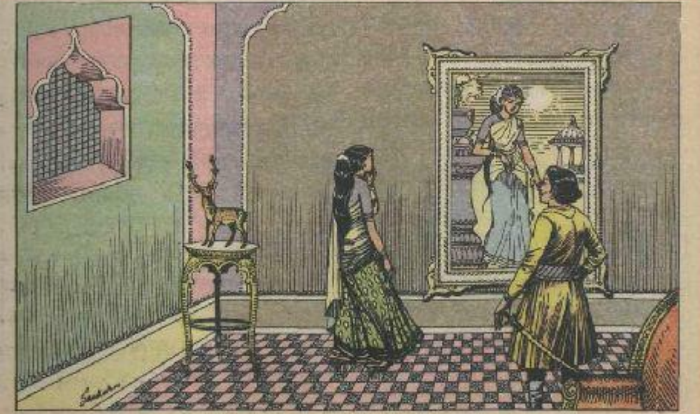
इतक्यात तेथे घोड्याच्या टापांचा आवाज ऐकू आला. मूल्यवान भरजरी वस्त्रे धारण केलेला एक युवक घोड्यावरून तेथे येऊन पोचला. घोड्यावरून त्याने गोवर्धनला प्रणाम केला आणि म्हटले–"स्वामीजी, मी शरच्चन्द्रिक राजा विक्रमसिंह! शिकार खेळता खेळता मी दमून गेलो. अन् तहान लागल्यामुळे मी इथे आलो. मला प्यायला पाणी मिळेल?"

याच वेळी विक्रमसिंहाची दृष्टि नन्दिनीवर गेली. त्याने आश्चर्याने विचारले–"अश्वपुरीची राजकन्या नन्दिनी तू?"

नन्दिनीने होकारात्मक मान हलवली विक्रमसिंह प्रसन्न होऊन म्हणाला–"माझे अहोभाग्य की मला तुझं इथं दर्शन झालं! तू इथे कशी?"

नन्दिनीने त्याला आपली हकिकत सविस्तर सांगितली. विक्रमसिंह यावर म्हणाला–"तुला तुझ्या राजधानीत पोचवायची जबाबदारी माझी!" असे म्हणत त्याने गोवर्धनच्या हातातून पाणी घेऊन प्यायले आणि तो म्हणाला-"स्वामीजी, राजकन्येला मी सुरक्षित तिच्या राजधानीत पोचवीन." नंतर नन्दिनीला घोड्यावर बसवून तो तिला प्रथम आपल्या राजधानीत घेऊन गेला.

तिथे पोचल्यावर तो नन्दिनीला एका विशेष दालनात घेऊन गेला. त्या दालनात

नन्दिनीचे पूर्ण आकारातले एक चित्र होते. ते पाहून नन्दिनीला मोठे आश्चर्य वाटले.

ते ओळखून विक्रमसिंह नन्दिनीला म्हणाला–"नन्दिनी, तुझ्याशी विवाह करण्याबद्दल मी कित्ती दिवस स्वप्न पहात होतो. तुझ्या वडिलांना मी यासंबंधी पत्रही लिहिलं होतं. पण तू जर नकार दिलास तर मी तुझ्या पित्याला युद्धात पराजित करून तुझ्याशी विवाह करीन."

नन्दिनी यावर म्हणाली–"महाराज, कृपा करून विवाहाच्या बाबतीत आपण माझ्यावर जबरदस्ती करू नका. मी विजयपुरीच्या युवराज वसंतसेनला मनाने वरले आहे."

या उत्तराने क्रोधित होऊन विक्रमसिंह म्हणाला–"नन्दिनी, मी तुला सोडणार नाही. राक्षस-विवाह करीन."

हे उत्तर ऐकून नन्दिनीने विकट हास्य केलं.

ते पाहून विक्रमसिंहाने आश्चर्याने विचारले–"तू अशी का हसते आहेस?"

"त्याच्याशी तुमचा काहीही संबंध नाही. आपणाला माझ्याशी जबरदस्तीनेच विवाह करायचा असेल तर माझं एक काम करा. जंगलात मला भेटलेल्या डाकू प्रतापला, लम्बकर्ण नावाच्या राक्षसाला आणि त्या संन्यास धारण केलेल्या गोवर्धनला प्रथम इथे बोलवून घ्या. नंतर डाकू प्रताप आणि राक्षसाचा सत्कार करून, त्या गोवर्धनला कडक शिक्षा करा." नन्दिनीने आपली अट सांगून टाकली.

क्षण दोन क्षण मौन राहून नंतर विक्रमसिंह म्हणाला–"नन्दिनी, मला क्षमा कर. तुला मी आत्ताच्या आत्ता आपल्या राज्यात पाठवण्याची व्यवस्था करतो."

नंदिनीला अमूल्य भेटवस्तु देऊन थोडयाच वेळाने विक्रमसिंहाने तिला अश्वपुरीला पाठवून दिले.

वेताळाने एवढी गोष्ट सांगून म्हटले–"राजा, विवाह करण्यापूर्वी डाकू अन् राक्षसाचा सत्कार करण्याची आणि गोवर्धनला शिक्षा देण्याची अट नन्दिनीने विक्रमसिंहाला का सुनावली? ज्या मुलीची विक्रमसिंह मनापासून कामना करीत होता, ती हाती आली असताही त्याने तिला सोडून का दिले? याचे कारण विक्रमसिंहाचा भित्रेपणा किंवा त्याची मानसिक कमजोरी तर नव्हे? अन् खरं पाहता नन्दिनीला विकट हास्य करण्याचे काय कारण? या सर्व प्रश्नांची उत्तरे माहीत असूनही तू दिली नाहीस तर तुझ्या मस्तकाची छकले छकले होऊन पडतील.

विक्रमादित्य यावर उत्तरला–"नन्दिनीच्या हास्याचे एक कारण खास कारण आहे. तिने वसंतसेन नावाच्या युवराजाशी विवाह करण्याचा मानस डाकू, राक्षस अन् संन्याशाजवळ जेव्हा केला, तेव्हा त्या तिघांपैकी कोणीही तिच्यावर बळजबरी करायचा प्रयत्न केला नाही, उलट या प्रत्येकाने तिची क्षमाच मागितली. पण एका राज्याच्या राजाने-विक्रमसिंहाने-तिच्याशी जबरदस्तीने राक्षस–विवाह करण्याची धमकी दिली. याच गोष्टीचा विचार करून नन्दिनीने विकट हास्य केले! या हास्याद्वारे तिने असे प्रकट केले की एक डाकू, राक्षस आणि संन्यासी यांच्याही पेक्षा राजा विक्रमसिंह नीच अन् दुष्ट आहे! तिचा हा आशय ओळखूनच विक्रमसिंहाने आपला विचार बदलला. त्यामुळे विक्रमसिंहाच्या मनात नीतिनियमांवर असलेली श्रद्धा आणि विश्वास प्रकट होतो, त्याचा भित्रेपणा किंवा मानसिक दौर्बल्य नव्हे!

डाकू आणि राक्षस यांचा सत्कार करण्याबद्दल तिने अशाकरता सांगितले कि त्या दोघांनीही आदराने तिला राजधानीस जाण्याची परवानगी दिली. पण संन्याशाला शिक्षा अशासाठी सुचवली की त्याने नन्दिनीला एका अपरिचित राजाच्या हवाली केले. आणि त्यामुळेच नन्दिनीवर आणखीच संकट कोसळले."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच प्रेतातील वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन झाडावर जाऊन लटकू लागला.

(कल्पित)

दिवसाढवळ्या दगाबाजी

जमीनदार वीरभद्र गजपती याच्याजवळ एकदा एक भिल्ल तरुण आला आणि त्याच्या हातात काही पाले-मुळे-काष्टौषधि इ० देऊन म्हणाला–"हुजूर, या वनस्पति केवळ विन्ध्य पर्वतातच सापडतात. त्यांचा काढा करून प्यायला तर शरीरातल्या सर्व आधिव्याधि नाहिशा होतात."

जमीनदाराने आपल्या दिवाणाला बोलवून त्या भिल्ल तरुणाला शंभर मुद्रा देण्याची आज्ञा केली.

परंतु दिवाणाने जमीनदाराला सल्ला दिला–"इतकं मोठं इनाम देण्यापूर्वी आपल्या वैद्यमहाराजांना बोलवून या वनस्पतींची परीक्षा तरी करवावी."

जमीनदाराने वैद्य धर्मदास याला बोलवून ते काम सांगितले. वैद्याने वनस्पतींची परीक्षा करून सांगितले–"या वनस्पतींचा काही उपयोग असला तरी तो तुमच्यासाठी नक्कीच नाही."

जमीनदार चिडून म्हणाला–"उपयोग असला तरी माझ्यासाठी नाही, मग काय त्या भिल्लासाठी आहे ?"

हसून धर्मदास म्हणाला–"बरोबर ओळखलंत महाराज ! हा भिल्ल जर जंगलात इकडे तिकडे सर्वत्र मिळणाऱ्या वनस्पति देऊन शंभर मुद्रा मिळवणार असेल तर त्या वनस्पतींचा खरा उपयोग आपणाला की भिल्लाला ?"

जरा विचित्र पद्धतीनेच, पण खरी गोष्ट प्रकट करणाऱ्या वैद्याची जमीनदार तोंड भरभरून स्तुति करू लागला. अन् त्या गडबडीत संधी साधून भिल्ल मात्र पळून गेला.

महाकाव्य कथा :

मुद्राराक्षस ३

मगध राज्याचे शासक नंद यांनी चाणक्याचा अपमान केला. चंद्रगुप्ताने चाणक्याच्या मदतीने नन्दांचा पराभव करून मगध राज्य ताब्यात घेतले. आणि चाणक्य चन्द्रगुप्ताचा मंत्री बनला. युद्धात सैनिक-सहाय्य देणाऱ्या पर्वतकाचा चाणक्याने मोठ्या युक्तीने वध केला.

नंदांचा विश्वासू मंत्री राक्षस नंदांच्या पराभवानंतर आपल्या परिवाराला आपला मित्र व नगराचा प्रमुख जव्हेरी चन्दनदास याच्या आश्रयाला ठेवून पाटलीपुत्र सोडून निघून गेला.

चाणक्याच्या कारस्थानाला बळी पडलेल्या पर्वतकाला मलयकेतु नावाचा मुलगा होता. मंत्री राक्षसाने सरळ या मलयकेतुकडे जाऊन त्याच्याशी मैत्रीचा संबंध स्थापित केला.

Restore

नन्द वंशाचा समूळ नाश करणाऱ्या चंद्रगुप्त व चाणक्य या जोडगोळीचा सूड घेण्याचा राक्षसाने निश्चय केला होता. हे कार्य तडीला नेण्यासाठी राक्षस आजूबाजूच्या राजांना आपल्याकडे वळवून घेण्याच्या प्रयत्नाला लागला.

राक्षसाच्या योजनांची बातमी चाणक्याने आपल्या गुप्त हेरांकडून मिळवली. राक्षसाची बुद्धि व राजभक्ति चाणक्य उत्तम प्रकारे जाणून होता. त्यामुळे चाणक्याने ओळखले की या राक्षसालाच आपल्या पक्षात ओढून न घेता आले तर राज्यात शान्ति व सुव्यवस्था राखणं केवळ अशक्य आहे. तेव्हा राक्षसाला आपणाकडे वळवण्यासाठी चाणक्याने एक योजना बनवली.

चाणक्याने चन्दनदास सराफाला बोलवून आणून म्हटले की–"तू राजद्रोह केला आहेस." यावर चन्दनदासाने हा राजद्रोहाचा गुन्हा नाकबूल केला. चाणक्याने त्याला विचारले–"तू राक्षसाच्या कुटुम्बाला आपल्या घरात आसरा देऊन राजद्रोह नाही तर काय केलंस ?"

"माझ्या मित्राच्या बायकोपोरांची संकट कालांतील विनन्ति मी कशी बरं टाळू ?" चन्दनदास उत्तरला. मनातल्या मनात चन्दनदासाच्या या गुणाची तारीफ करीत, उघडपणे मात्र चाणक्य म्हणाला-"यालाच मी राजद्रोह म्हणतो आणि तुला याबद्दल कारावासाची शिक्षा मी सुनावत आहे." असे म्हणून त्याने राजसेवकांना चन्दनदासाला कैद करण्याचा हुकुम दिला.

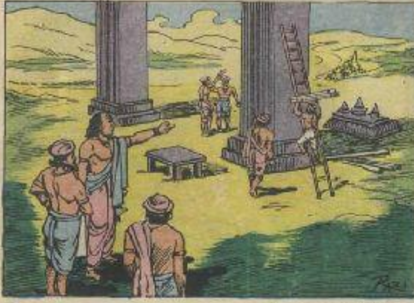

एक दिवस चाणक्याने चन्द्रगुप्ताला म्हटले! "राजा, काहीही करून मलयकेतु व राक्षस यांची मैत्री तोडून आपणाला राक्षसाला आपल्या बाजूला वळवायला हवे. यासाठी आपण दोघं एक नाटक करू. आपण लोकांच्यात अशी अफवा पसरवून द्यायची की आपणा दोघात काही वाकडेपणा आलेला आहे."

चन्द्रगुप्ताने या योजनेला आपली संमति दिली आणि दोघांनी मिळून एक योजना बनवली. त्याप्रमाणे वसंतऋतुच्या आगमनाप्रीत्यर्थ साऱ्या नगरात मोठा उत्सव साजरा करण्याबद्दल चन्द्रगुप्ताने दवंडी पिटवली.

यासाठी नगरद्वारावर तोरण बांधले जात असताना रागाने दाणदाण पाय आपटत चाणक्य तिथे पोचून ओरडला– "हे सारं बन्द करा आत्ताच्या आत्ता! नगरविगर काही सजवायचं नाही, उत्सवही नाही करायचा आता! चालू लागा सर्वजण इथून! माझी आज्ञा आहे ही!" त्याचे हे वागणे पाहून सर्वांना फारच आश्चर्य वाटले.

जनतेने ही बातमी चन्द्रगुप्तापर्यंत पोचवली. त्याने भरलेल्या सभेत याबद्दल चाणक्याकडे जबाब मागितला, चाणक्य यामुळे चिडून म्हणाला– "मलयकेतु आणि राक्षस मिळून आपणावर हल्ला करण्याच्या प्रयत्नात आहेत. अशा परिस्थितीत उत्सवाची काय गरज?"

त्या दोघांच्यात थोडावेळ यावरून वादावादी झाली. चन्द्रगुप्त चाणक्याला एकदम म्हणाला–"मग राक्षसच आपणापेक्षा जास्त बुद्धिमान आहे असं म्हटलं पाहिजे." "असं काय? मग आत्ता यक्षणी मी आपल्या मंत्रीपदाचा त्याग करत आहे." असे रागाने म्हणून चाणक्य दरबार सोडून निघून गेला. (क्रमशः)

उपचाराचे रहस्य

सुमेरुपुरात एक प्रसिद्ध वैद्य रहात असे, त्याचं नाव विश्वपति. विश्वपतीचे दोन शिष्य होते–अनन्त नि नीलकण्ठ.

अनन्त अतिशय हुषार व ग्रहणशील युवक होता. चरक, सुश्रुत यांच्यासारख्या महान् विशारदांच्या वैद्यक-शास्त्रावरील ग्रंथांतील सूत्रे सहज उल्लेखून तो विश्वपतीला चकित करून सोडी. त्याच्या बुद्धिमत्तेची प्रशंसा करता करता विश्वपतीच्या मनात विचार येई की हा 'गुरू से सवाई' महान् वैद्य बनणार.

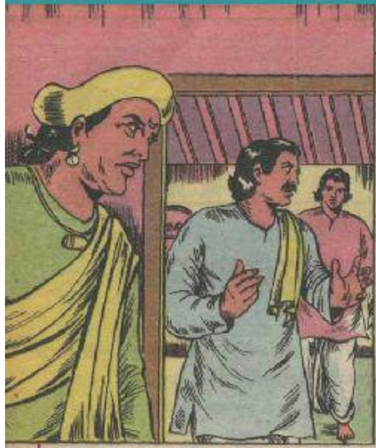
पण नीलकंठ सामान्य ज्ञानी होता. तो गुरुजींचं अनुकरण करीत करीत रोग्यांचं निदान नि परीक्षण करीत असे. विश्वपति विचार करी की नीलकंठाला वैद्यकीय विद्येतली प्राथमिक सूत्र समजली तरी तो कसं तरी आपलं पोट भरू शकेल. म्हणून तो त्याच्याकडे फार लक्ष देत नसे.

काही काळ लोटल्यावर अनन्त आणि नीलकंठ विश्वपतीकडील आपलं शिक्षण संपवून आपल्या राहत्या गावी स्वर्णपुरला परत आले. त्यांनी स्वतंत्रपणे रोग्यांचा इलाज करण्याचा आपला व्यवसाय सुरू केला.

अशा रीतीने काही वर्षं गेली. एक दिवशी दीर्घ काळ रोगाने पछाडलेला एक श्रीमंत माणूस स्वर्णपुरहून विश्वपतिकडे आला. स्वर्णपुरचे नाव ऐकताच विश्वपतीला आपले शिष्य अनन्त नि नीलकंठांची आठवण आली.

विश्वपतीने त्या श्रीमंत माणसाला आपल्या दोन्ही शिष्यांबद्दल विचारले. त्यावर जो म्हणाला–"वैद्यजी, नीलकंठाचा व्यवसाय तर जोरात चालू आहे. तो खोऱ्यानं पैसे ओढतो आहे. पण अनन्ताला हा व्यवसाय काही आवडत नसावा. तो हा व्यवसाय सोडून आपल्या वाडवडिलांकडून

मोहना ठोंबरे

मिळालेल्या जमीनीची मशागत करून कसे तरी जीवन कंठण्याचा विचार करीत आहे.

हे ऐकून विश्वपतीला आश्चर्य वाटलं. जो अनन्त एक कुशल वैद्य बनून चांगला व्यवसाय करणार, तो असफल का झाला हे जाणण्याची विश्वपतीला इच्छा झाली. यासाठीच तो लगेच स्वर्णपुराकडे निघाला.

विश्वपति अनन्तच्या घरी पोचला. अनन्त आपल्या घरात कोणाशी तरी बोलत होता. विश्वपति बाहेर उभा राहिला आणि त्यांचे बोलणें ऐकू लागला.

अनन्त रोग्याला समजाऊन सांगत होता– "तुझा हा आजार अगदी किरकोळ आहे. थोडंसं पडसं झालंय तुला. त्यासाठी एवढा बाऊ काय करतो आहेस? थोडी हळद नि चन्दन एकत्र मिसळून चांगलं घोट आणि त्याचा लेप चेहऱ्यावर लाव. लवकरच ठीक होऊन जाईल सगळं. घाबरू नकोस. जा आता."

यावर नाराज होऊन रोगी म्हणाला– "एवढं जाणण्यासाठी तुमच्याकडे यायची मला काय जरूर होती? माझ्या आजीनी पण मला सांगितलं असतं." इतकं बोलून तो निघून गेला.

रोगीं निघून गेल्यावर विश्वपति घरात गेला. अनन्तने नम्रतापूर्वक गुरुजींना प्रणाम केला. विश्वपतीने शिष्याला आलिंगन दिले आणि त्याची विचारपूस केली. अनन्त म्हणाला–"गुरुजी, मी येणाऱ्या रोग्यांना योग्य वैद्यकीय सल्ला देत असतो. तरी पण मोठ्या अधिक संख्येने रोगी माझ्याकडे येतात असे नाही. मला याचं कारण काही समजत नाही."

विश्वपति मंत-स्मित करीत म्हणाले– "असं होय? बरं, आपल्या नीलकंठचं कसं काय चाललंय?"

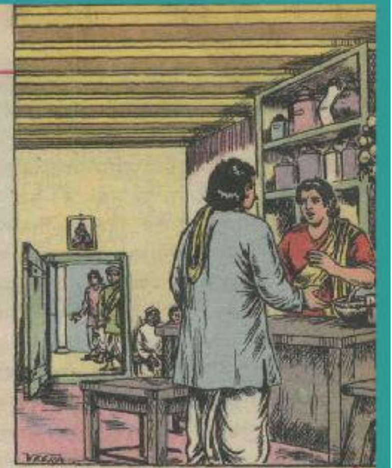
"त्याचा व्यवसाय खूप जोरात चालला आहे!" अनन्तने सांगितलं.

"त्यालाही भेटण्याची माझी इच्छा आहे.' चल येतोस माझ्या बरोबर?" विश्वपतीने विचारले.

विश्वपति आणि अनन्त जेव्हां नीलकंठाच्या घरीं गेले तेव्हां तिथे अनेक रोगी आपल्या पाळीची वाट पहात बसले होते. आत नीलकंठ एका रोग्याची नखशिखान्त परीक्षा करीत होता. विश्वपतीला समजलं की हाच रोगी काही वेळा पूर्वी अनन्तकडे आलेला होता. बाहेरच थांबून विश्वपति नीलकंठाच्या चिकित्सा-पद्धतीकडे पहात राहिला.

नीलकंठ रोग्याला समजाऊन सांगत होता–"थंडी-पडसं दहा रोगांसारखं असतं असं म्हणतात. वेळेवर औषधोपचार केला नाही की त्यातून अन्य रोगाला आमंत्रण मिळतं. तू घाबरू नकोस. माझ्याजवळ एक असा लेप आहे, ज्याचा उपयोग केल्याने थंडी-पडसं काही मिनिटांत पळून जाईल. मी आता तुझ्या चेहऱ्यावर तो लेप लावतो. थोड्या वेळात तुला बरं वाटेल." असं म्हणून जवळच्या एका बाटलींतील लेप नीलकंठाने रोग्याच्या चेहऱ्यावर लावायला सुरुवात केली.

यावर विश्वपतीने हलक्या आवाजात अनन्तच्या कानात सांगितले–"अनन्त, पहात आहेस न? नीलकंठ एकादं अद्भुत औषध आहे असं सांगून हळद नि चन्दन मिसळून तयार केलेला लेप रोग्याच्या चेहऱ्यावर लावतो आहे!"

अनन्तने आपला असंतोष प्रकट करीत म्हटलं–"गुरुजी, इतकंच नाहीं, थंडी-पडसं हा अत्यन्त किरकोळ आजार आहे आणि त्याच्यासाठी वैद्य-शास्त्रात काही औषध नाही हे जाणून ही हा रोग्याला विनाकारण घाबरवीत आहे. असं करणं मला मुळिच आवडत नाही."

विश्वपति हंसत हंसत म्हणाला-"नीलकंठ जें सांगतो आहे नि जे करतो आहे त्यात मला तर काही दोष दिसत नाही." विश्वपतीचं हे म्हणणं ऐकून अनंतला आश्चर्य वाटले.

विश्वपति अनन्तच्या खांद्यावर हात ठेवून प्रेमाने म्हणाला–"हे पहा अनन्त,

काहीं माणसं अशी असतात की जरा काही दुखलं-खुपलं की लगेच इलाज करण्यासाठी वैद्याकडे धाव घेतात. थंडी-पडशासाठी इलाज करायला आलेला माणूस अशांपैकीच एक आहे. अशी माणसं आली की वैद्याने त्यांना सान्त्वना देत असा विश्वास निर्माण केला पाहिजे की त्याच्या गुणकारक व आणि शक्तिवर्धक औषधाने रोग दूर जाईल आणि तो बरा होईल. रोग औषधांहून अधिक श्रद्धेने बरे होतात. हे रहस्य तू नीट जाणून घे. रोग्याची मानसिक दशा जाणून औषधोपचार करताना वैद्याचं व्यावहारिक ज्ञान जास्त उपयोगी पडतं, शास्त्रीय ज्ञान नव्हे! म्हणून नीलकंठाशी तुलना करता वैद्यकशास्त्र तुला चांगलं माहीत असलं तरी व्यावहारिक ज्ञानाच्या अभावी तू व्यवसायात मागे पडत आहेस. समजलं?"

विश्वपतीने नीट समजाऊन सांगितल्यावर अनन्तला आपला दोष कळला. नीलकंठाने आज त्याला चांगलाच प्रत्यक्ष पाठ शिकविला होता. त्याने त्याचे अनुकरण करायचे ठरविले.

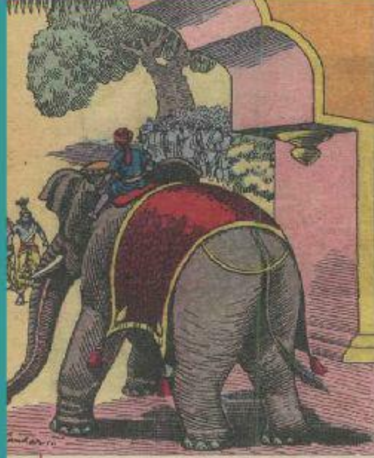
नंतर दोघे ही घरात गेले, नीलकंठला भेटले, आणि मनसोक्त गप्पा मारल्या. विश्वपतीने नीलकंठाची प्रशंसा करीत म्हटले–"तुला व्यवसायाचे मर्म बरोबर समजले आहे. तू रोग्याला जे समजाऊन सांगत होतास ते ऐकून मी प्रभावित झालो. तुला व्यवसायात दिवसें दिवस अधिकाधिक यश मिळणार याबद्दल मला खात्री आहे." यानंतर विश्वपति दोन्ही शिष्यांकडे एक-एक दिवस राहिले, त्यांचा पाहुणचार ग्रहण केला आणि आपल्या गावाकडे रवाना झाले.

या घटनेनंतर काही दिवसांनी स्वर्णपुराहून सुमेरुपुरला जाणाऱ्या-येणाऱ्या लोकांना विश्वपतीने विचारलं तेव्हा त्याला समजलं की नीलकंठ ही अनन्ता सारखा एक प्रसिद्ध व लोकप्रिय वैद्य बनत चालला आहे. हे जाणून त्याच्या आनंदाला सीमा राहिली नाही.

शस्त्रागाराच्या सेवकांनी येऊन कंसाला बातमी दिली कि उत्सवाचे प्रमुख आकर्षण असणारे ते धनुष्यच मोडून गेले आहे. कंसाला हे ऐकून असे वाटले की जणू त्याच्या पाठीचा कणाच मोडला! त्याच्या चेहरा एकदम चिंताग्रस्त दिसू लागला. नंतर कंस एकदम उठून उत्सवाची व्यवस्था पहाण्यासाठी निघाला. समारंभस्थानी एक सुंदर रंगमंच बनवला होता. राजा, मंत्री, बाहेरून येणारे राजे, राजाचे आप्त, निरनिराळे अधिकारी आणि राजसेविका यांच्यासाठी या मंचावर ज्याच्या त्याच्या योग्यतेप्रमाणे उचित अशी आसने बनवली होती व त्यावर चढण्यासाठी छोटे-मोठे सोपान लावले होते. अत्र तत्र नयनाभिराम शिल्पांची योजना केली होती. विविध प्रकारच्या सजावटीच्या साहित्याचा, फुलांचा अन् धूप वगैरेचा उचित उपयोग करण्यात आला होता. या सर्वांवर नजर फिरवून नोकरांना योग्य त्या सूचना देऊन कंस आपल्या महालात परतला. आल्यावर चाणूर आणि मुष्टिक नावाच्या आपल्या मल्लांना त्याने सांगितले–"या जगात तुमची बरोबरी करू शकेल असा मल्लयोद्धा नाही. कृष्ण अन् बलराम नावाची दोन पोरं आजपर्यंत केवळ जंगलात, रानात भटकत होतीं. त्यांच्यात साहस, पराक्रम किंवा शौर्य नावालाही नाही. ते तुमच्याशी कुस्ती करतील तेव्हा तुम्ही उगीच जास्त वेळ त्यांच्याशी लढत राहू नका. एकाच

दणक्यात जर त्यांचा निकाल लावून टाकलात तर मला फारच आनन्द होईल."

राजाचे हे बोलणे ऐकून दोघेही मल्ल मोठ्या प्रसन्नतेने म्हणाले–"प्रभु, आम्हाला हे सर्व विस्ताराने सांगायची गरजच नाही. ती पोरं समोर आल्याबरोबरच आम्ही त्यांना चिरडून टाकू."

यानंतर कंसाने महामात्र नावाच्या माहुताला बोलावले आणि म्हटले–"तू तर माझा आप्त-मित्र आहेस, तुझ्याकडे आत्ता माझं एक काम आहे. वसुदेवाचे दोन्ही मुलगे फार दुष्ट आहेत, पण दोघेही बलवान आहेत. सध्या ते आपल्या नगरात आलेले आहेत. उद्या तू सर्वात अगोदर ब्रह्ममुहूर्तावरच आपल्या कुवलयापीड नावाच्या हत्तीला घेऊन राजवाड्याच्या दाराशीच तयार रहा. ते दोघे दाराजवळ येताच हत्ती त्यांच्यावर सोड. मग कुवलयापीड त्यांची छान हाडं मोडून टाकील."

दुसऱ्या दिवशी सकाळ झाली. राजाच्या आज्ञेप्रमाणे सर्व लोकांनी प्रवेश करून आपापली आसने ग्रहण केली. सर्वजण अत्यंत उत्सुकतेने कृष्ण व बलराम यांची वाट पहात होते. कंस स्वतः एका उच्च सुवर्णासनावर श्वेत वस्त्रे परिधान करून अन् मोत्यांचे अलंकार घालून बसला होता.

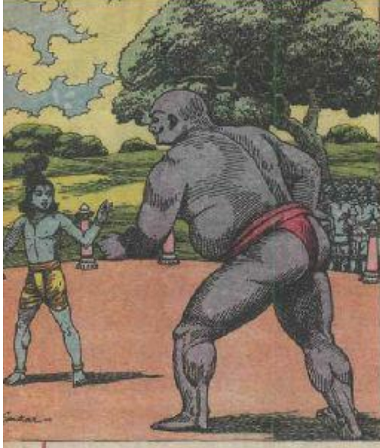
माजलेल्या हत्तीसारखे दिसणारे चाणूर अन् मुष्टिक प्रवेश करून कंसासमोर उभे राहिले. कुवलयापीडावर स्वार होऊन महामात्र आला आणि महाद्वाराजवळ त्याला थांबवून बलराम अन् कृष्णाची प्रतीक्षा करू लागला.

थोड्याच वेळात कृष्ण-बलराम द्वाराजवळ आले. सभेत उपस्थित असलेले सर्वजण मोठ्या आश्चर्याने त्यांच्याकडे पाहू लागले. दोघेही अगदी निश्चल अन् निश्चिन्त दिसत होते. द्वाराजवळ त्यांना पहाताच वाद्यवृन्दाचा नाद आणि प्रेक्षकांचा हर्षध्वनि गगनाला पोचून प्रतिध्वनित झाला! या कोलाहलातच महामात्रने कुवलयापीडाला त्यांच्या रोखाने पुढे घातले.

ही चाल ओळखून कृष्ण बलरामाकडे पाहून हसत म्हणाला–"दादा, कंसाने आपला संहार करण्यासाठी एक मत्त हत्ती तयार ठेवला आहे, पाहिलास? बिचारा कंस! आपणच मृत्युच्या जबड्यात अडकत आहोत, हे त्याला अजून समजलंच नाही! आता माझ्याकडे नीट लक्ष ठेव." असे म्हणत कृष्ण पुढे झाला. विशाल दात अन् भयानक सोंड असणाऱ्या आणि धरणी कंपित करत पुढे येणाऱ्या त्या रौद्ररूपी कुवलयापीड हत्तीला महामात्रने कृष्णासमोर आणले.

कुवलयापीडाशी युद्ध करीत आपल्या शक्तीची चुणुक दाखवून प्रेक्षकांचे थोडे मनोरंजन करण्याच्या मिषाने कृष्णाने प्रथम त्याला सोंडेने आपल्या छातीवर प्रहार करू दिला. नंतर मात्र तो एकदम उडी मारून त्याच्या दातांवर पाय देऊन उभा राहिला. डाव्या पायाने त्याने हत्तीच्या गंडस्थळावर लाथ मारली आणि त्याच्या पाठीवर जाऊन बसला! हत्तीने आपली सोंड लांबवून मागे त्याच्याकडे वळवताच कृष्णाने त्याच्या सोंडेला धरून खाली उडी मारली, अन् त्याने हत्तीच्या बगलेत हाताची मूठ आवळून जोरदार प्रहार केला! रागावून हत्ती मागे वळला त्याबरोबर कृष्ण त्याच्या पायांखालून मागे गेला आणि हत्तीची शेपूट पकडून त्याला गोल फिरवले. त्यामुळे हत्ती खाली पडला, पण त्याने झटकन उठून अत्यंत त्वेषाने

कृष्णावर सोंडेचा प्रहार केला आणि आपल्या दातांनी त्याला भोसकायचा प्रयत्न केला. आता मात्र हत्तीचा संहार करायचा निश्चय करून कृष्णाने उडी मारून त्याच्या चेहऱ्यावर लाथ मारली, आणि जोराने त्याचा एक दातच उपसून काढला! त्या दातानेच त्याने हत्तीचे मस्तक फोडायला सुरुवात केली. लवकरच कुवलयापीड धराशायी होऊन त्याने प्राण सोडला!

हत्तीच्या हल्ल्यामुळे कृष्णाच्या शरिरातून रक्त येत होते. भयंकर दिसणाऱ्या कृष्णाने त्याच स्थितीत हातात दात घेऊन सभास्थानीं प्रवेश केला. कृष्णाला पाहून कंस क्रोधाने कापू लागला. मग त्याने चाणूराकडे पाहून त्याला खुणेने कृष्णाशी युद्ध करायची आज्ञा दिली. त्याच प्रकारे मुष्टिकाला ही बलरामाशी युद्ध करायला सुचवले.

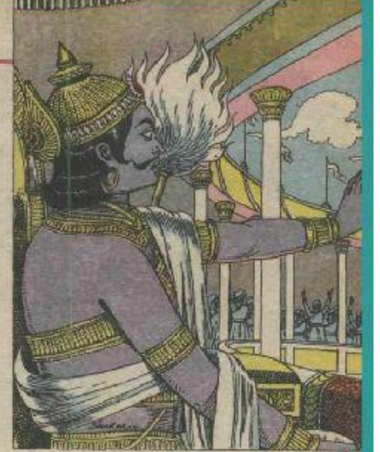
चाणूर आणि मुष्टिक हे दोघेही आन्ध्र प्रदेशचे रहाणारे मल्ल. त्यांना पाहून मत्त हत्तींचीच आठवण व्हावी! त्यांना असा अभिमान ही होता की अलम दुनियेत आपणाला हरवील असा कोणीही मल्ल नाही! असा हा चाणूर कृष्णा जवळ जाऊन व्यंग्यपूर्ण स्वरात म्हणाला–"कायरे, तू म्हणे गायी चारणाऱ्या पोरांना घाबरवून मोठी ख्याति मिळवली आहेस! पण आज माझ्याशी गाठ आहे बच्चमजी!"

कृष्णाने मोठ्या सहनशीलतेने उत्तर दिले–"बिचारा कंस तुझ्यावर मोठी आशा लावून बसला आहे, तेव्हा आज तुला आपल्या शक्तीचं काय प्रदर्शन करून दाखवायचं असेल ते दाखव." असे म्हणून कृष्णाने शड्डू ठोकला.

यावर लगेच चाणूर कृष्णाला भिडला. सभेत उपस्थित असलेले यादव हे पाहून कृष्णाच्या बाबतीत चिन्ता करू लागले. ते आपसात म्हणू लागले–"पर्वतप्राय हा चाणूर अन् बालक कृष्ण यांच्यात हे मल्लयुद्ध कसे? हा तर घोर अन्याय आहे! मल्लयुद्धाची ही बरोबर पद्धत नव्हे. मल्लयुद्धाच्या वेळी योध्यांचे सहाय्यक त्यांच्याबरोबर राहून ते दमतात तेव्हा योग्य उपचार करतात. कुशलता अन् केवळ हब्शीपणा यातला फरक तर कळला पाहिजे. खरं तर हा मनोरंजनाचा कार्यक्रम असायला हवा, दोन शत्रूंचं युद्ध नव्हे! जे घडलं तेच अधिक झालं! आता राजाने हे युद्ध थांबवून दोघांना बोलावून त्यांचा योग्य असा सत्कार करायला हवा."

ही त्यांची बोलणी ऐकून कृष्ण त्यांना म्हणाला,–"मला असंच लढू द्या याच्याशी. मनोबल, पराक्रम, सहनशीलता, उत्साह आणि विजय यांचं प्रदर्शन करणाऱ्या योद्ध्याला उंची, जाडी किंवा वय यांच्याशी काय मतलब? याचा वध करायचंच माझ्या मनात आहे. आपणा लोकांना मी नक्की प्रसन्न करीन, आपण चुपचाप पहात रहा! हा चाणूर करूर देशाचा निवासी आहे, त्याने आतापर्यंत अनेक मल्लयोद्ध्यांचा संहार केला आहे, म्हणूनच मी आज याचा वध करून यशाचा मानकरी बनणार आहे." असे म्हणून कृष्णाने चाणुराशी मल्लयुद्धाला सुरुवात केली.

त्या युद्धात मल्लयुद्ध प्रवीण चाणुरापेक्षा कृष्णाचे कौशल्यच अधिक वाटले. एकमेकांना झुलवत, हुलकावण्या देत, उड्या मारत, ढकलत, वाकत, दबत, अन् मधून

मधून मागे सरकत त्यांनी बराच वेळ अद्भुत रीतीने युद्ध केले! पाठी व डोक्यांची टक्कर होताना किंवा मुष्टिप्रहार करताना मोठा ध्वनि होत असे. एकमेकांना हाता पायांनी मारताना, दात व नखांनी क्षते करताना ते दृश्य प्रेक्षकांना फार भयानक भासले!

परंतु एकूण सर्व प्रकारच्या डाव-पेचात, पकडीत आणि युद्धकलेत कृष्णाचेच कौशल्य अधिक प्रशंसात्मक ठरले! दर्शकांना हर्षनाद करताना पाहून क्रुद्ध झालेल्या कंसाने हात उचलून असा काही संकेत केला की जणू त्याला म्हणायचे होते–"हा हर्षनाद थांबवा." कृष्णाने आणखी थोडा वेळ

आपल्या कुशलतेचे प्रदर्शन केल्यावर आता चाणुराचा वध करायचे ठरवले. चाणूर ही आता थकून शिथिल झाला होता, दुर्बळ झाला होता. अशा स्थितीत कृष्णाने त्याच्यावर चाल करून त्याच्या मस्तकावर जोरदार मुष्टिप्रहार केला आणि पुन्हा उडी मारून आपल्या गुडघ्यांनी त्याच्या छातीवर मारले. यावर चाणुराचे डोळेच बाहेर आले, रक्त ओकत तो खाली पडला आणि त्याचा प्राण गेला!

याच अवधीत बलरामानेही मुष्टिकाचा वध केला. दोन्ही मल्लयोद्ध्यांचा वध करून बलराम अन् कृष्ण विजयी होऊन रंगमंचावर उभे ठाकले. त्या दोघांनी कंसाकडे पाहिल्यावर कंसाच्या चेहऱ्यावर जी क्रूरता उभारून आली ती पाहून नंद वगैरे गोप भयकंपित होऊन अवाक् झाले!

देवकीने ज्या आपल्या आठव्या पुत्राला जन्मतःच दूर केले होते, तो आता चाणूराच्या हाती सापडून त्याचा वध होईल म्हणून तिचे प्राण तडफडत होते. बऱ्याच वर्षांनंतर एकदम भेटून लगेच काही वेळात तो चाणुराच्या हातून मरणार या विचाराने व्याकुल झालेल्या देवकीच्या डोळ्यातून त्याच चाणुराचे प्राण हरण करणाऱ्या पुत्राचे शौर्य पाहून आनंदाश्रू पाझरू लागले. वसुदेवाच्या आनंदाला तर सीमाच राहिली नाही!

परंतु इकडे कंसाच्या अंगाला घाम फुटला! असह्य क्रोधाने त्याचे शरीर कापू लागले, त्याची छाती धपापू लागली, त्याच्या डोळ्यातून ठिणग्या निघू लागल्या. एकवार चहूकडे पाहून त्याने सेवकांना बोलावून गरजून आज्ञा केली–"या दोघांना पकडून नगराबाहेर काढून लावा अन नंदाला बन्दिवान करून त्याच्या हातापायात बेड्या अडकवा. बाकी सर्व गोपाळांचा शिरच्छेद करा. माझ्या राज्यात जिथे कुठं, कोणी गोप दिसेल तिथेच त्याला पकडून चांगली शिक्षा करा. त्यांची संपत्ति आपल्या कोषात जमा करा! त्या कुटिल वसुदेवाला चांगली शिक्षा द्या!"

हे बोलणे ऐकून सर्वांचे चेहेरे पांढरे पडले! देवकी पुन्हा शोकग्रस्त होऊन बेशुद्ध पडली.

आपल्या मातापित्यांची दयनीय स्थिती, मित्र आणि बांधवांची व्यथा आणि सभासदांची असहायता पाहून कृष्णाला क्रोध आवरेनासा झाला! विद्युत्‌गतिने तो सिंहासनारूढ कंसाजवळ पोचला.

इतक्या वेगाने तो गेला की सोपान चढताना तो कोणा सभासदाला दिसला सुद्धा नाही. या क्षणाला तो रंगपटावर होता. तर दुसऱ्याच क्षणी तो कंसाजवळ दिसला!

कृष्णाने कंसाच्या मुकुटावर इतक्या जोराने लाथ मारली की त्यात जडवलेले हिरे सुटून विखरून पडले! नंतर त्याने कंसाचे केस धरून त्याचे मस्तक झुकवले आणि त्याच्या मस्तकावर मुष्टिप्रहार केला. कंस काही हालचालही करू शकला नाही. कृष्णाने त्याला छातीवर आपल्या गुडघ्याने प्रहार केला. कंसाच्या गळ्यातले हार त्या प्रहाराने तुटून पडले, कर्णकुंडले गळून पडली, अंगावरची वस्त्रे सुटली! त्याच्या नाक, कान व तोंडातून रक्त वाहू लागले व डोळे बाहेर आले. कृष्णाने नंतर त्याला वरून खाली लोटून दिले. जोराने ढकलल्यामुळे त्याचे शव रंगद्वाराच्या आतील भागात जाऊन पडले!

इतक्या वेळात बलरामाने कंसाचा भाऊ सुनाम याचाही वध केला.

कृष्णाने ज्या हातांनी कंसाचा वध केला, त्याच हातांनी वसुदेवाला चरणस्पर्श करून त्याने नमस्कार केला. वसुदेवाने कृष्णाला गाढ आलिंगन देऊन आशीर्वाद दिला. त्याने नंतर देवकीलाही प्रणाम केला. तिनेही कृष्णाला आलिंगन देऊन त्याच्या मस्तकाचे अवघ्राण केले! यानंतर कृष्णाने उग्रसेन व अन्य वडिलधाऱ्या मंडळींना प्रणाम करून त्यांचे आशीर्वाद घेतले आणि सर्वांचा निरोप घेऊन बलरामासह तो आपल्या पित्याच्या घरी गेला.

लबाड

कोणे एके काळी एका गावात दोन लबाड माणसे रहात होती. त्याची नावे होती वक्रबुद्धि आणि दुर्बुद्धि. गावोगाव फिरत ते एकदा एका गावात पोचले. त्यांना तेथे एका शेतात एक बैल दिसला. त्यांनी त्या बैलाला हाकलून दुसऱ्याच एका जागी नेले आणि तेथे बांधून ठेऊन एका धर्मशाळेत मुक्कामाला गेले. नंतर वक्रबुद्धि तिथेच थांबला अन् दुर्बुद्धि गावात गेला.

एवढ्या वेळात आपला बैल जागेवर नाही ही गोष्ट त्याच्या मालकाच्या लक्षात आली, अन् बैल हरवल्याची वार्ता तो गावभर सांगत सुटला. त्याच्याभोवती थोडीशी गर्दी जमली होती. लोक आपसात बैल हरवल्याबद्दल काही-बाही बोलत होते.

दुर्बुद्धि त्या गर्दीजवळ जाऊन म्हणाला– "तुम्ही लोक कुठलीशी गोष्ट हरवल्याबद्दल बोलत आहात. माझे गुरुजी फार विख्यात ज्योतिषाचार्य आहेत. सध्या ते याच गावच्या धर्मशाळेत उतरले आहेत. त्यांना याबाबत जाऊन भेटलात तर ते तुमची हरवलेली वस्तु बरोबर सापडवून देतील."

हे ऐकून ज्याचा बैल हरवला होता तो आसामी काही गावकऱ्यांना बरोबर घेऊन धर्मशाळेत गेला.

त्यांची सर्व हकिकत ऐकून वक्रबुद्धीने पेटीतून एक ताडपत्रांचा बनवलेला ग्रंथ काढला अन् त्यांची काही अधली मधली पाने पाहिल्यासारखे करून थोडा वेळ डोळे मिटून घेतले. कांही विचार केल्यासारखा अभिनय करून नंतर तो म्हणाला–"या धर्मशाळेच्या उत्तरेला एक मोठा वटवृक्ष आहे. तेथून पूर्वेला गेलं की एक उंचसे चिंचेचे झाड आहे. तेथे उभे राहून डावीकडे

जयंत खरे

पाहिलं की एक छोटेसे आंब्यांचे झाड दिसेल. बस, तिथेच आसपास तुम्हाला आपला बैल सापडेल."

नंतर दुर्बुद्धि व इतर काहीजण त्या माणसाबरोबर चालू लागले. वक्रबुद्धिने जी जागा सांगितली होती, तिथेच बरोबर तो बैल त्यांना सापडला! 'गुरुजीसाठी दक्षिणा' म्हणून दुर्बुद्धिने त्या माणसाकडून दहा रुपये वसुल केले!

अशा प्रकारे या लबाडांना चांगला फायदा झाला. यानंतर ते दोघे तो गाव सोडून पुढे निघणार, इतक्यात त्या गावचा ग्रामाधिकारी तिथे येऊन पोचला अन् म्हणू लागला—"अरे, तुम्ही तर जायला निघालात! बरं झालं मी वेळेत आलो. माझं हरवलेलं पान-दान मिळवून द्याल?"

हे ऐकून वक्रबुद्धि थोडावेळ विचारातच पडला. पण तो लबाडी करण्यात चांगलाच हुशार होता, त्यामुळे या समस्येतून वाचण्यासाठी तो म्हणाला—"आत्ता माझ्या विद्येला ही वेळ वर्ज्य आहे. तुम्ही उद्या सकाळी या. मी तुमचं काम नक्की करून देईन."

"बरंय महाराज, जशी आज्ञा. उद्या सूर्योदयाच्या वेळी मी पुन्हा आपल्या दर्शनाला येईन." असे म्हणून ग्रामाधिकारी तिथून निघून गेला.

या ग्रामाधिकाऱ्याच्या अनुयायात प्रारब्ध नावाचा एक माणूस होता, त्यानेच ते पानदान चोरले होते. ज्योतिषाचार्यांचे नाव ऐकताच त्याचे काळीज धडधडू लागले. त्याच रात्री तो धर्मशाळेकडे गेला आणि या लबाडांच्या खोलीजवळ जाऊन आतले बोलणे ऐकू लागला.

"ए बाबा, आपल्याला तर त्याच वेळी पळून जायला हवे होते. असं चोरासारखं रात्री निघून जाणं काही मला पसन्त नाही." वक्रबुद्धि म्हणाला.

"माझा काय दोष त्यात? ही चोरीची भानगड मला थोडीच माहीत होती? ह्यालाच प्रारब्ध म्हणतात, दुसरे काय, प्रारब्धच नव्हे तर काय?" दुर्बुद्धि म्हणाला.

त्यांच्या बोलण्यात आपले नाव ऐकून प्रारब्ध फारच घाबरला. तो लगेच खोलीत घुसला अन् त्यांचे पाय धरून म्हणाला—"महाराज, मला वाचवा! पानदान चोरलं म्हणून ग्रामाधिकारी माझी चामडी लोळवील! मी ते कुठे ठेवलंय हे सांगतो, पण माझं नाव नका सांगू त्यांना! माझे प्राण वाचवा!"

"ठीक आहे, ठीक आहे! सांग कुठं ठेवलंयस लपवून ते पानदान?" वक्रबुद्धिने त्याला रागावूनच विचारले.

पानदान लपवल्याची जागा वक्रबुद्धिला सांगून प्रारब्ध तिथून सटकला.

ग्रामाधिकारी म्हटल्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयाबरोबर तिथे येऊन पोचला.

'स्मशानात जो मण्डप आहे ना तिथल्या जिन्याखाली उकरून पाहिलंत तर पानदान सापडेल तुमचं. जा, लवकर जाऊन घेऊन या ते!' वक्रबुद्धिने त्याला आज्ञा केली.

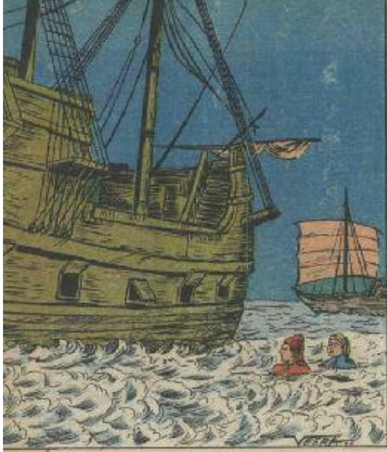
ग्रामाधिकाऱ्याने स्मशानात जाऊन पाहिले तर ज्योतिषाने सांगितल्या जागी पानदान सापडले. मग काय! ग्रामाधिकारी फारच प्रसन्न झाला. इतक्यात राजाकडून एक दूत ग्रामधिकाऱ्याकडे आला अन त्याने एक खबर दिली.

ती खबर अशी—राजधानीच्या तटवर्ती भागात तीन दिवसांपूर्वी बाहेरून कुठूनशी

सात व्यापारी गलबतं येऊन पोचली. त्यांत खूप मौल्यवान माल भरलेला होता. गलबतांच्या व्यापाऱ्याने राजाशी एक पैज लावली. पेजेची अट होती—व्यापारी राजाच्या हाती एक लोखंडी पेटी देईल. त्या पेटीत काय काय वस्तु आहेत हे राजाने एका आठवड्यात सांगायचे. राजा बरोबर उत्तर देऊ शकला तर सर्वच्या सर्व सात जहाजे राजाच्या मालकीची होतील अन् उलट राजा बरोबर उत्तर न देऊ शकला तर आपले संपूर्ण राज्यच त्याने व्यापाऱ्याच्या हवाली करावे!

राजाच्या दरबारात काही चांगले ज्योतिषी होते, फार विश्वास होता राजाचा

त्यांच्यावर! दरबारी ज्योतिषांनी डोकी हलवून साफ सांगून टाकलं की–पेटीतल्या वस्तु सांगायला आपण असमर्थ आहोत! अशात तीन दिवस तर उलटून गेले होते. आता उरलेल्या चार दिवसात पैज नाही जिंकली तर राजा आपल्या राज्यालाच मुकणार होता! राजा व्याकुळ झाला अन् सर्व गावांच्या अधिकाऱ्यांना निरोप पाठवला कि–जिथे जिथे म्हणून जे जे ज्योतिषी असतील त्यांना तावडतोब राजधानीत पाठवावे.

ग्रामाधिकारी आता वक्रबुद्धिला म्हणाला- "आपणासारखे ज्योतिषाचार्य आपल्या राज्यात असताना राजाला काय काळजी? आपण अन् आपला शिष्य-दोघेही माझ्या-बरोबर राजधानीला चला.

नाइलाज होऊन हे दोघेही राजाकडे गेले. तेथे त्यांचे राजोचित स्वागत झाले.

ठरलेल्या मुदतीचा शेवटचा दिवस सुरू झाला होता! दुसऱ्या दिवशी सकाळी लोखंडी पेटीतल्या वस्तुंबद्दल सांगता न आल्यास राजाचे राज्य जाणार होते! अन् वक्रबुद्धि ते न सांगू शकला तर गुरुशिष्यांची-दोघांचीही डोकी उडवली जाणार होती!

दुर्बुद्धि वक्रबुद्धिला म्हणाला–"आपण आज रात्रीच पळून जाऊ या का?"

"कुठवर पळणार आपण पळून पळून? त्यापेक्षा आपण समुद्रात उडया टाकून पोहवेल तितके दूरदूर पोहत गेलो तर मुकाट्याने तरी मरू!" वक्रबुद्धिने सुचवले.

मध्यरात्रीच्या वेळीं दोघेही समुद्रकिनारी पोचले अन् पाण्यात उतरून पोहत पुढेपुढे जाऊ लागले! थोडया अंतरावर त्यांना काही गलबते दिसली. त्यापैकी एका गलबतावरून कुणाचे तरी बोलणे ऐकू येत होते.

"आजोबा, सांगा न त्या पेटीत काय काय आहे?" एक मुलगी विचारत होती.

"तुला काय करायचंय बाळ त्याच्याशी? खूप रात्र झालीय, जाऊन झोप बरं." म्हातारे आजोबा नातीला म्हणाले.

"ऊंहूं! पेटीत काय आहे ते सांगितल्या-शिवाय नाहीच झोपणार जा आम्ही! सांगा ना." मुलगी हट्ट करत होती.

"सकाळ झाल्यावर नाही तरी कळणारच आहे. आत्ताच सांगतो चल. ऐक नीट–लोखंडी पेटीत एक पितळी पेटी आहे. पितळी पेटीत एक चांदीची पेटी अन् त्याच्या आत आहे एक सोन्याची पेटी! अन् सोन्याच्या पेटीत एक अत्तराची कुपी आहे, समजलं? जा पळ, झोप बरं आता!" आजोबा म्हणाले.

हा म्हातारा त्या व्यापाऱ्याचा मुख्य नाखवा होता.

ही गोष्ट ऐकताच दोघे लबाड प्राणी चुपचाप परत फिरले अन् सकाळ होताच त्यांनी राजाला लोखंडी पेटीच रहस्य सांगून टाकले.

आता आनंदीआनंदच! व्यापाऱ्याने आपली सर्व गलबते राजाच्या हवाली केली.

राजाने वक्रबुद्धिला आपल्या दरबारी ज्योतिषांच्या प्रमुखाचे स्थान देऊ केले. परन्तु खरं म्हणजे दोघांचा ते पद मुळीच नको होते. कारण कधी न कधी त्यांची लबाडी उघडकीला आलीच असती!

त्याच दिवशी संध्याकाळी वक्रबुद्धि राज-वाड्यात राजाशी गप्पा मारत बसला होता, इतक्यात दुर्बुद्धि रडत ओरडत तेथे आला अन् म्हणाला–"गुरुजी, सत्यानाश झाला हो आपला! आपल्या घराला आग लागली अन् त्यात आपले सगळे ज्योतिषाचे ग्रंथ जळून खाक झाले हो!" असे म्हणून त्याने आपले भाजलेले हात पुढे केले.

"अरेरे, माझ्या जीवनाचा आधारच नाहीसा झाला की हो!" असे म्हणत वक्रबुद्धिनेंही आपला चेहरा रडवा केला.

"तुम्ही लोक चिन्ता नका करू. मी आपल्या दरबारात तुम्हाला उच्च स्थान देईन." राजाने त्यांना सहानुभूति दाखवत आश्वासन दिले.

शेवटी त्या दोघा लबाडांची चाल सफल झाली! राजाच्या दरबारात आपले उरले सुरले जीवन ते सुखाने कंठू लागले.

राजाची परीक्षा

महातल देशावर सिंहकेतु राजा राज्य करीत होता. त्याचा सेनापति होता वीरवर्मा. तो मोठा साहसी व पराक्रमी होता आणि युद्ध-विद्येत अत्यन्त निपुण होता. वीरवर्मा दिवसें दिवस थकत चालला. दृष्टि क्षीण होत चालली. थोडे काम केले की तो थकून जाई. वैद्यांनी सल्ला दिला की वीरवर्म्याच्या या दुखण्यावर रामबाण इलाज म्हणजे आराम. आतां येथून पुढे काया अधिक शिणविणे योग्य नाही. आता वय झाल्यावर वीरवर्म्याच्या मनात आले की आपण आपल्या सेनापति-पदापासून मुक्त व्हावे.

याबाबत खूप विचार करून तो एकदा राजाला भेटायला गेला. मंत्री पण त्यावेळी राजाच्या जवळच होता.

वीरवर्म्याने सेनापति-पदापासून मुक्त होण्याची आपली इच्छा राजाकडे प्रकट केली–"महाराज, आता पर्यंत मनोभावे आपली सेवा केली. आता शरीर साथ देत नाही. आता सेनापतीचं काम आपण दुसऱ्या कोणाला दिलं तर अधिक योग्य होईल. वैद्यांनी मला संपूर्ण विश्रांतीचा सल्ला दिला आहे, अशा परिस्थितींत आपण मला या जबाबदारीतून मुक्त करावं एवढीच प्रार्थना."

राजानी सर्व काही नीट ऐकून घेतले. वीरवर्म्याचं म्हणणं तर बरोबरच होतं, पण सेनापति-पदापासून वीरवर्म्याने मुक्त व्हावं हे ही राजाला पसंत नव्हत. तेव्हां अनिच्छेने राजा म्हणाला–तुझं सेनापतीच्या जबाबदारीतून मुक्त होणं मला मुळिच पसंत नाही. तरी पण तुझ्या इच्छेचा मी अवमान करणार नाही. एक काम कर. तुझे दोन्ही पुत्र अनेक वर्षे तुझ्या सहवासात राहून तुझ्याच सारखे सामर्थ्यशाली झाले आहेत. दोघांच्या पैकी कोणा एकास तू सेनापति-पदासाठी निवड.

राजाचे बोलणे ऐकून वीरवर्मा थोडा वेळ गप्प बसला. आणि मग म्हणाला–"महाराज, माझे दोन मुलगे शूरवर्मा नि जयसिंह माझ्या पश्चात् सेनापति पदाची धुरा वाहण्यास समर्थ आहेत ही गोष्ट खरी आहे. माझ्या दृष्टीने दोघेही समान योग्यतेचे आहेत. म्हणून याबाबत निर्णय आपणच केला तर बरे. मी कोणा एकाची निवड केली तर दुसरा रागावेल. म्हणून दोघांमधून एकाची निवड करण्याचं काम महाराज, आपणचं करावं!"

राजाला सेनापतीचे म्हणणे योग्य वाटले. राजा सिंहकेतुने शूरवर्मा नि जयसिंहला जवळ बोलविले आणि म्हणाला–"तुम्हाला माहीतच आहे की राजपदा प्रमाणे सेनापति-पद पिढीजात मिळत नाही. पण मला हे चांगलं माहीत आहे की शौर्य-पराक्रम व युद्ध-कोशल्यांत तुम्ही दोघे आपल्या वडिलांसमान आहात. आता मी तुम्हां दोघांची परीक्षा घेणार आहे. या परीक्षेत मला समजेल की ज्ञान-विज्ञान व व्यावहारिक ज्ञानात तुम्हां दोघात कोण अधिक सरस आहे."

राजाची परीक्षेची ही कल्पना स्वीकार करीत शूरवर्मा व जयसिंह दोघांनी मंदस्मित केले.

राजाने समाजाऊन सांगितले–"पहा, समोरच्या तीन खोल्यांत निरनिराळया

जयंती पाथरे

वस्तु सुरक्षित ठेवलेल्या आहेत. त्या सर्व नीट पाहून तुम्ही हे सांगायचं की त्यापैकी कोणती .वस्तु तुम्हाला अधिक पसंत आहे आणि का? नंतर सभासदांना तुम्ही ते सांगायचं. सभासदांना ज्याचं उत्तर अधिक योग्य वाटेल त्याला सेनापति-पद दिलं जाईल."

राजाचा एक सेवक आत आला नि शूरवर्माला बरोबर घेऊन गेला. आणि त्याला त्या खोल्या दाखवल्या.

शूरवर्माने तीन्ही खोल्यांतील वस्तूंचे बारकाईने निरीक्षण केले आणि परत येऊन सांगितले–"महाराज, दुसऱ्या खोलीत सुरक्षित ठेवलेली युद्ध-सामग्री मला सर्वांत अधिक पसंत पडली."

यावर राजा नि मंत्री हंसले.

नंतर शूरवर्माप्रमाणे राजाचा सेवक जयसिंहाला खोल्यांकडे घेऊन गेला. त्याने काळजीपूर्वक सर्व वस्तूंचे निरीक्षण केले आणि परत येऊन निवेदन केले–"मी संपत्तीचा संग्रह सर्वात अधिक पसंत केला."

राजाने विचारलें–"असं हो? पण धन-संपत्ति अधिक पसंत करण्याचे कारण काय बरे?"

"महाराज, या जगात सर्वात महत्त्वाची कोणती वस्तु असेल तर ती म्हणजे धन. कारण धन असेल तर बाकीच्या खोल्यांतील युद्ध-सामग्री व खाद्य पदार्थांचा संग्रह सहज करता येईल. म्हणूनच मी धन-संपत्ति अधिक पसंत करतो." जयसिंहाने गंभीरता-पूर्वक आपला विचार सांगितला.

जयसिंहाचे हे उत्तर ऐकून सर्व सभा-सदांना अत्यन्त संतोष झाला आणि त्यांनी आनंदाने टाळ्या वाजविल्या.

नंतर राजाने आपल्या गळ्यांतील मोत्यांचा कंठा काढला, आणि तो जयसिंहाच्या गळ्यांत घालून म्हटले–"तुझे लौकिक ज्ञान प्रशंसनीय आहे. म्हणून सेनापति पदावर मी तुझीच नियुक्ति करतो."

सर्व सभासदांनी पुन्हा एकदा हर्षभराने स्वीकृतिसूचक टाळ्या वाजवल्या.

भगवान साक्ष आहे

कुंदनपूर गावात गोविन्दराज नावाचा एक मोठा डाकू रहात होता. चोरी करणे हाच त्याच्या घराण्याचा धन्दा. गोविन्दराजचे वडील, आजोबा वगैरे सर्व डाकूच होते. तेव्हा चोरी करणे हीच त्यांची कुल-विद्या समजली जाई.

गोविन्दराजला एक बहीण होती. तिच्या मुलाचे नाव होते भगवान. मामा-जवळ राहून चौर्य-विद्या शिकण्यासाठी त्याच्या आईने त्याला गोविन्दराजकडे पाठवले.

भगवान हाडाचा डाकूच होता, त्यामुळे गोविन्दराजकडे राहून तो चोरीच्या विद्येत लवकरच इतका प्रवीण झाला की तो मामाहूनही अधिक कौशल्यपूर्वक चोऱ्या करू लागला! गोविन्दराजाच्या हे लक्षात आले तेव्हा तो चोरीला जाताना नेहमीच भाच्याला बरोबर घेऊन जाऊ लागला.

एके दिवशी गोविन्दराज आणि भगवान दोघे मिळून चोरी करण्यासाठी शेजारच्या गावी गेले. गावात पोचता पोचता अंधार झाला. त्यांना असे कळले की गावचा न्यायाधिकारी मोठा धनवान आहे. तेव्हां दोघांनी रात्री या न्यायाधिकाऱ्याकडेच चोरी करायचे ठरवले.

तो न्यायाधिकारी बिचारा सज्जन माणूस होता. त्याला कोणी मूलबाळ नव्हते, त्यामुळे ते पति-पत्नी नेहमीच जप, व्रत-वैकल्ये, पूजा-पाठ वगैरे करत असत.

न्यायाधिकारी रोज रात्री उशीराच घरी येई. ही गोष्ट मामा-भाच्यांना कळताच त्यांनी ठरवले की त्याच्याकडेच चोरीचे काम लवकरच उरकून घ्यावे. हा विचार ठरताच ते न्यायाधिकाऱ्याच्या घरात घुसले.

"फार भूक लागलीय मामा. कदाचित् काही खायलाही मिळेल, ते प्रथम पाहतो." भगवान म्हणाला.

"बरं मग, मी माडीवर जाऊन धन-संपत्ति सापडेल ती घेऊन येतो. तू खाण्याचं बघ. मी अगोदर आलो तर या झाडाखाली तुझ्यासाठी उभा राहीन. दोघं बरोबरच घरी जाऊ." मामा म्हणाला.

नंतर गोविन्दराज वरच्या मजल्यावर गेला आणि भगवान घरात शिरला. मुख्य दरवाजा नुसताच दार ढकलून लावून ठेवलेला होता. भगवानने आत शिरल्यावर आतून दाराला कडी घातली.

तो मांजरपावलाने दबकत स्वयंपाक-घरापर्यंत पोचला आणि त्याने आत डोकावून पाहिले. सगळे घर अगदी शान्त होते. न्यायाधिकाऱ्याची बायको पदर पसरून त्यावरच आडवी झाली होती. तिचा डोळा लागला होता. मागच्या बाजूला देवाच्या कोनाड्याजवळ निरनिराळे खाद्य-पदार्थ ठेवले होते. त्यांच्या वास नाकात शिरूनच भगवानला हुशारी आली.

खरे पाहता त्या दिवशी एकादशी होती. आणि त्याची पत्नी यांना उपास होता. सकाळी काहीच न खाता रात्री फराळ करायची त्यांची पद्धत होती. तिने वऱ्याचे तांदूळ-आमटी आणि साबुदाण्याची थालि-पिठे करून ठेवली होती, आणि पतीची वाट पहात ती जरा आडवी झाली. उपासाने थकवा आल्यामुळे तिला तेवढ्यात जराशी झोप लागली.

भगवान हळूच खाण्याच्या भांड्यांजवळ गेला अन् ताबडतोब त्या पदार्थांवर तुटून पडला. आधी त्याला सडकून भूक लागली होतीच अन् पदार्थंही मोठे खमंग लागले. थालीपीठ फारच चविष्ट लागले त्याला. त्यामुळे सर्वच पदार्थ त्याने चट्ट करून टाकले अन् वर जवळ ठेवलेलं ताकही पिऊन घेतले त्याने! अगदी अमृतासारखे वाटले त्याला ते!

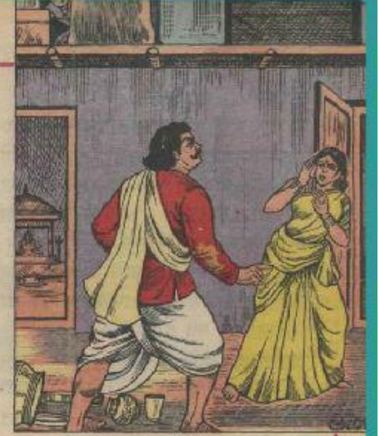
खाऊन पिऊन भगवान अगदी तृप्त झाला. आता चुपचाप तिथून सटकायच्या विचारात तो होता, इतक्यात कोणीतरी घराचे दार खडखडावले!

त्या आवाजाची चाहूल लागून घरमाल-कीण जागी झाली आणि 'आले ऽऽ' असे ओरडून स्वयंपाकघराबाहेर निघून गेली! बाहेर आलेला माणूस स्वत: घरमालकच असणार अन् फराळासाठी आता तो थेट स्वयंपाकघरातच येणार! कुठूनच पळून जायला मार्ग राहिला नाही असे पाहून भग-वान पटकन् तिथेच माळ्यावर चढून बसला.

त्याच्या कल्पनेप्रमाणे घरमालक आपल्या पत्नीसह स्वयंपाकघरातच आला आणि त्याने बायकोला विचारले–"तू फराळाचं तयार केलं आहेस ना, वाढ लवकर. फार भूक लागली मला."

हो तर, केव्हाच तयार करून ठेवलंय सगळं! तुमचीच वाट पहात होते मी! असे म्हणत तिने देवाच्या कोनाड्याकडे नजर टाकली. पण तिथे तर तिला रिकामी भांडीच दिसली. "अरे मी केलेले फराळाचे पदार्थ कुठे गेले?" न्यायाधि-काऱ्याची बायको आश्चर्याने म्हणाली.

"कुठे जाणार? मी येईपर्यंत राहवलं नाही तुला अन् फराळाचं सगळं तूच खाऊन टाकलं असशील अन् काय?" न्यायाधिकारी

म्हणाला. तो उपाशी होता, आणि आता रिकामी भांडी पाहून त्याचे डोकेच भडकले!

"आतापर्यंत तुम्हाला वाढल्याशिवाय कधीतरी खाल्लं का? भगवान पहातो आहे मी खाल्लं की नाही ते!" बायको म्हणाली.

"तू नाही तर कोण खाणार? तिसरं येईलच कोण मुळी इथं?" नवरा रागाने म्हणाला.

माझा जरा डोळा लागला होता, त्यावेळी कदाचित–देवानेच खाल्लं असेल! भगवान जाणे खरं खोटं."

"मार मिळाला की बरोबर खरं बाहेर पडेल. थांब. आताच घेतो तुझा समाचार!"

असे म्हणून नवऱ्याने कोपऱ्यातली काठी उचलली.

हे सारे दृश्य पाहून भगवानला न्यायाधिकाऱ्याचा असह्य राग आला, आणि त्याने एकदम माळयावरून त्या नवराबायकोंच्या मधे उडी मारली! आणि–"आपल्या बायकोने खरं तेच सांगितलं. मीच भगवान, तुमच्या दोघांच्या फराळाचे जिन्नस मीच खाऊन टाकले. उगीचच आपल्या बायकोला का मारता?" असे तो म्हणाला.

इतक्यात बाहेरून–"भगवान" अशी हळू आवाजातली हाक ऐकून–"आलो आलो" असे म्हणत भगवान आरामात घराबाहेर आला.

गोविन्दराजने माडीवर सर्वत्र खूप पाहिले, पण त्याला चोरण्यालायक काहीच मिळाले नाही. थोडा वेळ त्याने झाडाखाली भाच्याची वाट पाहिली, इतक्यात त्याला स्वयंपाकघरातून उच्च आवाजातले काही बोलणे ऐकू आले. त्याने जरा जवळ जाऊन ऐकले तर त्याला त्या बोलण्यात 'भगवान' हा शब्दही ऐकू आला, नंतर तर त्याला खुद्द भगवानचाच आवाज ऐकू आला. आपला भाचा बहुतेक घरातल्या लोकांच्या हाती लागला या विचाराने तो घाबरून गेला आणि त्याने हळूच त्याला हाक मारली. अन् भगवान 'आलो' म्हणाला तेव्हा तर त्याला आश्चर्यच वाटले! नंतर घरी परतताना जेव्हा गोविन्दराजने आपल्या भाच्याचा पराक्रम सविस्तर ऐकला, तेव्हा–"अरे खरा डाकू, चोर कोणी असेल तर तूच! चोरी करून, घरमालकाला सांगून थाटात सुरक्षितपणे बाहेर आलास तू!" असे म्हणून आपल्या भाच्याची त्याने खूप स्तुति केली.

भगवान बाहेर पडल्यावर न्यायाधिकाऱ्याची बायको अचानक म्हणाली–"अरे! तुम्ही पहात काय उभे राहिलात? तो तर चोर असावा, पकडा त्याला!"

यावर न्यायाधिकारी भराभरा बाहेर आला, पण तोपर्यंत चोर दूर निघूनही गेला होता!

विजेची झाडे

इंग्लंडमधे जास्त करून नेहमी ओक व पाप्लार वृक्षांवरच वीज पडते.

शहामृगाच्या बाबतीत एक असा चुकीचा समज सर्वश्रुत आहे की संकटकाळी तो आपले डोके वाळूत खुपसतो. परंतु हे खरे नाही. कोणताही आवाज झाला की शहामृग डोके खाली घालून तो एकाग्रतेने ऐकतो. संकटाची सूचना मिळाली तर तो सुद्धा इतर पक्ष्यांप्रमाणे पळू लागतो!

